

Pilegrimsleder i Norge

Statusrapport 2004

Resultater av en spørreundersøkelse

Oppland fylkeskommune i
samarbeid med Riksantikvaren og
Direktoratet for naturforvaltning

Forord

Pilegrimsleden fra Oslo til Trondheim og fra svenskegrensa over Stiklestad til Trondheim ble ferdig opparbeidet og merket i 1997 i et nært samarbeid mellom mange aktører, både private og offentlige instanser. I de senere årene har Riksantikvaren godkjent fire leder til.

Mange har meninger om pilegrimsleden, både om bruk, tilrettelegging og skjøtsel. I den senere tiden er det kommet flere aktører på banen. Tilbakemeldinger til både regional og nasjonal forvaltning, samt diverse presseoppslag, viser nye initiativ og ønske om aktivitet. Siden det er gått mange år siden hovedleden ble etablert og vi i dag opplever en noe uklar rollefordeling, tok Oppland fylkeskommune et initiativ overfor Riksantikvaren og Direktoratet for naturforvaltning til en statusgjennomgang av pilegrimsleden.

I nært samarbeid med direktoratene har vi derfor gjennomført en spørreundersøkelse om bruk og skjøtsel av pilegrimsledene i Norge. Oppland fylkeskommune v/konservator Kari Møyner har hatt hovedansvaret og ført undersøkelsen og rapporten i pennen. Arbeidet er støttet økonomisk av Riksantikvaren.

Vi takker alle kommuner, fylkeskommuner, fylkesmenn, Den norske kirke med flere, for at de har tatt seg tid til å svare på undersøkelsen.

Vi håper informasjonen som er kommet fram gjennom denne undersøkelsen kan være et bidrag til å sette pilegrimsledene på dagsorden i Norge igjen og bidra til at de blir enda mer brukt!

Lillehammer, desember 2004

Bernt M. Tordhol
fylkesrådmann

Dagfinn Claudius
fylkeskonservator

INNHOLD

1. Innledning. Bakgrunn og problemstillinger..... 7
1.1 Godkjente pilegrimsleder i Norge 7
1.2 Bakgrunn for spørreundersøkelsen og målsettinger med den. 9
2. Spørreundersøkelsen..... 11
2.1 Utarbeidelse og målgrupper.....11
2.2 Respons 11
3. Svar på spørsmålene 12
3.1 Bruk av pilegrimsleden 12
3.2 Fysisk standard på pilegrimsleden – skjøtsel og vedlikehold.....16
3.3 Kulturminner langs leden.....18
3.4 Merking 19
3.5 Endring av trasé.....20
3.6 Avtaler og planer.....21
3.7 Økonomi.....22
3.8 Informasjon og oppfølging.....24
3.9 Andre opplysninger/meninger/vyer om pilegrimsleden.....26
4. Oppsummering..... 27
5. Konklusjon og anbefalinger..... 28

Vedlegg:

I) Adresseliste. Alfabetisk liste over kommuner som har godkjent pilegrimsled. Kontaktpersoner.
II) Referat fra samtaler med pilegrimsprestene Arne Bakken, Rolf Synnes, sokneprest Hans Jacob Dahl, Eivind Luthen i foreningen Pilegrimsfellesskapet St. Jakob og pilegrimsvandrer Gudmund Restad.
III) Notat fra Lillehammer kunnskapspark
IV) Notat fra Norsk kulturarv
V) Litteratur

Egne vedlegg

1) Svar fra kommunene, fra programmet QuestBack
2) Spørreskjema A – til kommunene
   Spørreskjema B – til fylkeskommunene/fylkesmennene.

1. Innledning. Bakgrunn og problemstillinger

1.1 Godkjente pilegrimsleder i Norge

Da pilegrimsleden fra Oslo til Trondheim og fra svenskegrensen over Stiklestad til Trondheim ble offisielt åpnet av kronprins Haakon Magnus den 28. juli 1997, var det lagt ned et usedvanlig stort engasjement og arbeid gjennom fire år. Både grunneiere, kommuner, fylkeskommuner, fylkesmennn, Den norske kirke, Riksantikvaren (RA) og Direktoratet for naturforvaltning (DN) m.fl samarbeidet nært for å få tilrettelagt den 926 km lange turveien som var tuftet på kunnskap om pilegrimsvandring, olavstradisjon, middelalderens kirker og gamle veifar. Forventningene til mye bruk i årene som kom var store.

I årene etter 1997 har også leden gjennom Østerdalen, leden Skardøra-Trondheim, leden Grong-Stiklestad og leden Oslo-Hamar østlig rute, blitt godkjent av Riksantikvaren, merket og tilrettelagt. Når pilegrimsleder omtales i denne rapporten, menes leder som er godkjent av Riksantikvaren etter spesielle kriterier, jfr Håndbok om pilegrimsleden, som ble gitt ut av Riksantikvaren og Direktoratet for naturforvaltning i 1998.

Pilegrimsleder i Norge. Hentet fra nettsiden Miljøstatus i Norge: http://www.miljostatus.no/ november 2004. Kommentar til kartet; den nordlige leden er ikke ført helt fram til Grong.
Følgende pilegrimsleder er tilrettelagt, jfr oversikt på neste side:

- *Oslo-Trondheim og svenskegrensen - Stiklestad - Trondheim, åpnet 1997.*
- *Leden Skardøra - Trondheim, "Romboleden", åpnet 1999.*
- *Leden gjennom Østerdalen, åpnet 2000.*
- *Leden Grong - Stiklestad, åpnet 2002.*
- *Leden Oslo - Hamar østlig rute, åpnet 2003.*

Pilegrimsledene går gjennom syv fylker og 45 kommuner. Årstallet i parentes viser året leden var ferdig merket og tilrettelagt.

LEDEN OSLO – TRONDHEIM (1997)

	KOMMUNE
	OSLO/AKERSHUS
1.	Oslo
2.	Bærum
	BUSKERUD
3.	Hole
4.	Ringerike
	OPPLAND
5.	Jevnaker
6.	Gran
7.	Vestre Toten
8.	Østre Toten
9.	Gjøvik
10.	Lillehammer
11.	Øyer
12.	Ringebu
13.	Sør-Fron
14.	Nord-Fron
15.	Sel
16.	Dovre
	HEDMARK
17.	Hamar
18.	Ringsaker
	SØR-TRØNDELAG
19.	Oppdal
20.	Rennebu
21.	Meldal
22.	Orkdal
23.	Skaun
24.	Melhus
25.	Trondheim

LEDEN OSLO – HAMAR, ØSTLIG RUTE (2003)

	OSLO/AKERSHUS
	Oslo
26.	Skedsmo
27.	Sørum
28.	Ullensaker
29.	Eidsvoll
	HEDMARK
30.	Stange
	Hamar

LEDEN GJENNOM ØSTERDALEN (2000)

	HEDMARK
31.	Trysil
32.	Rendalen
33.	Tynset
34.	Tolga
35.	Os
	SØR-TRØNDELAG
36.	Midtre Gauldal
	Melhus
	Trondheim

LEDEN SKARDØRA - TRONDHEIM - ”ROMBOLEDEN” (1999)

	SØR-TRØNDELAG
37.	Tydal
38.	Selbu
39.	Malvik
	Trondheim

LEDEN GRONG – STIKLESTAD (2002)

	NORD-TRØNDELAG
40.	Grong
41.	Snåsa
42.	Steinkjer
43.	Verdal

LEDEN SVENSKEGRENSA – STIKLESTAD (1997)

	NORD-TRØNDELAG
	Verdal

LEDEN STIKLESTAD – TRONDHEIM (1997)

	NORD-TRØNDELAG
	Verdal
44.	Levanger
45.	Stjørdal
	Malvik
	Trondheim

1.2 Bakgrunn for spørreundersøkelsen og målsettinger med den.

Bakgrunnen for denne rapporten var et initiativ som Fylkeskonservatoren i Oppland tok overfor Riksantikvaren og Direktoratet for naturforvaltning i november 2003. Vår oppfatning var da at det var et ønske fra kommunene om bedre oppfølging både fra regionale og sentrale myndigheter vedrørende pilegrimsleden. I tillegg var det kommet diverse henvendelser om bruk av leden og i den forbindelse mente vi det var nødvendig med en rolleavklaring. Som grunnlag for både bedre oppfølging og rolleavklaring var det behov for bedre kunnskap om status for pilegrimsleden.

Direktoratene var positive til en spørreundersøkelse og ønsket at undersøkelsen skulle innebefatte alle de godkjente ledene og ikke bare leden som ble etablert fram mot 1997.

Da pilegrimsleden var ferdig i 1997 ble det både fra kommuner, fylkeskommuner/fylkesmenn og direktoratene lagt fokus på viktigheten av vedlikehold i årene framover. I DN-notat 1998-2, s 31, blir ansvaret beskrevet:

Hver kommune må ta ansvar for den praktiske skjøtselen av sin "bit" av pilegrimsleden. Det bør arbeides for å sikre lokale driftsmidler til den daglige drift. Merking må vedlikeholdes. (…) Kommunene må ta ansvar for å legge pilegrimsledens trasé inn i nødvendig planmateriale.(…).

Det regionale nivå må fortsatt være operativt. Kulturminnevernet i fylkekommunen må ta et oppfølgingsansvar når det gjelder vedlikehold av de gamle veiene og skjøtsel av kulturminner. Ved bruk av leden i forhold til friluftsliv og for å unngå skader på sårbare naturområder, har fylkesmannen forvaltningsansvaret.

Direktoratene må ta ansvar for å opprettholde kontaktnettet og å vedlikeholde veilednings/rettledningsmaterialet. En idé vil være å arrangere årlige seminarer/samlinger der ansvarlige for pilegrimsleden vil kunne ha et forum der erfaringsutveksling og kunnskapsoverføring. DN/RA vil sørge for at "Informasjon om pilegrimsleden" sendes ut årlig. På den måten vil informasjon om ressurser, tilskuddsordning, praktiske løsninger og annet av interesse bli spredt ut til nettverket. DN vil legge pilegrimsleden inn i Naurbasen i 1998.

Det statlige nivå har også et økonomisk oppfølgingsansvar. Ved å sette i gang et slikt storstilt prosjekt vil det være nærliggende å si at staten har skaffet seg et moralsk ansvar for å følge opp arbeidet. Det er nødvendig at ressursene er tilstrekkelige til å sikre ivaretakelse av det arbeid som er lagt ned i etablering av leden.(utsnitt av punkt 13.2 om Oppfølging).

Hvordan er så situasjonen i dag? Har de ulike aktørene fulgt opp intensjonene fra 1998? Riksantikvaren har siden 1998 fulgt opp arbeidet med godkjenning av nye leder og godkjenning for bruk av logoen. RA/DN gjorde i 1997 en avtale med Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider om produksjon og salg av pilegrimseffekter. Annen oppfølging som ble forespeilet i 1998, ble nedprioritert i direktoratene. Friluftslivets År 2005 og annen aktivitet den siste tiden har imidlertid aktualisert direktoratenes engasjement i pilegrimsleden. For RA og DN er spørreundersøkelsen viktig som et grunnlag for å vurdere dette engasjementet.

Målsetting med spørreundersøkelsen har vært å få en oversikt over hvordan ledene blir brukt og vedlikeholdt. Det har også vært et mål å få fram hvilket informasjonsbehov kommunene og fylkene har, samt andre opplysninger om pilegrimsleden.

Det har også vært viktig å få en oversikt over hvilke kommuner som er berørt og navn på kontaktpersoner og adresser.

Entusiasmen i arbeidet med å tilrettelegge den første pilegrimsleden til Trondheim var stor, og mange aktører samarbeidet godt. Bildet er fra en markering i Sel kommune juni 1994. Fra venstre sitter daværende; miljøvernminister Torbjørn Berntsen, avdelingsdirektør Jon Suul fra Direktoratet for naturforvaltning, ordfører i Sel kommune Ola Svaet og riksantikvar Øivind Lunde. Foto: Kari Møyner

Hvordan brukes pilegrimsledene i dag og hvordan er de merket og skjøttet? Dette var spørsmål som en ønsket å få svar på gjennom spørreundersøkelsen. En parsell av pilegrimsleden i Jevnaker kommune juli 2004 før skjøtsel. Foto: Ole Roen, Jevnaker Historielag

2. Spørreundersøkelsen

2.1 Utarbeidelse og målgrupper

Spørreundersøkelsen er utarbeidet av fagenhet kulturvern, Oppland fylkeskommune i nært samarbeid med Riksantikvaren og Direktoratet for naturforvaltning. Innspill til undersøkelsen ble gitt blant andre av Ragnhild Hoel, Jostein Løvdal, Ingrid Smestad og Lisbeth Dahl Lundgren fra Riksantikvaren, Elisabeth Sætre fra Direktoratet for naturforvaltning og Terje Abrahamsen fra Nord-Fron kommune.

Spørreskjemaer ble sendt til samtlige kommuner som har godkjent pilegrimsled. Et mer overordnet spørreskjema ble sendt fylkeskommunene/fylkesmennene, jfr vedlegg. Kommunene ble oppfordret til å svare på undersøkelsen på nettet, ved å gå inn på Oppland fylkeskommunes nettsider. Alternativt kunne skjemaet fylles ut manuelt og returneres per post. Etter svarfristen var utløpt ble alle som ikke hadde svart, kontaktet per telefon. En påminnelse via e-post ble sendt til de som ikke var å treffe. Alle innkomne svar ble lagt inn i dataprogrammet QuestBack.com.

Pilegrimsprestene Arne Bakken og Rolf Synnes samt tidligere pilegrimsprest Hans Jacob Dahl er spurt om deres oppfatning om pilegrimsleden. Eivind Luthen ved Pilegrimsfellesskapet St. Jakob er også intervjuet. En vandrer, Gudmund Restad, som gikk hele leden fra Oslo til Trondheim sommeren 2004, har formidlet noen av sine opplevelser. Det ble vurdert også å spørre reiselivsbedrifter, men dette ville her blitt for omfattende. Det er i tatt kontakt med Lillehammer kunnskapspark og Norsk kulturarv om deres engasjement i forbindelse med pilegrimsleden, jfr vedlegg.

Spørsmålene omhandler; 1) Bruk, 2) Fysisk standard, 3) Kulturminner langs leden, 4) Merking, 5) Endring av trasé, 6) Avtaler og arealplaner 7) Økonomi 8) Informasjon og oppfølging 9) Andre opplysninger/meninger/vyer om pilegrimsleden.

2.2 Respons

39 av 45 kommuner har svart på spørreundersøkelsen. Kommunene Grong, Ringsaker, Skedsmo, Stjørdal, Trondheim og Tydal har ikke svart. En kommune gav to svar, et fra ”en vandrer”, og et fra kommunens kontaktperson. Kommunens svar var mer utfyllende og opplysende så vi har sett bort fra det første svaret i bearbeidelsen.

Fra den regionale forvaltningen er det kommet svar fra Akershus, Nord-Trøndelag, Buskerud, Hedmark og Oppland. Sør-Trøndelag har ikke svart.

Pilegrimsprestene var alle meget positive til å bli intervjuet, likeledes Pilegrimsfellesskapet og en ”langdistansevandrer”. Referat fra disse samtalene ligger vedlagt. En del opplysninger/synspunkter som kom fram, er også innlemmet under resultatene, under ”Andre”.

Etter en ringerunde for å etterlyse svar, er inntrykket at kommunene er meget positive til at det kom et initiativ om å sette pilegrimsleden på dagsorden igjen. Flere uttrykker at kommunen er så presset økonomisk og tidsmessig at det er vanskelig å prioritere pilegrimsledarbeidet slik de ønsker. Å prioritere tid til utfylling av spørreskjemaet var vanskelig. Denne tilbakemeldingen ble også gitt fra den regionale forvaltningen.

Ikke alle kommunene har svart på alle spørsmålene.

3. Svar på spørsmålene

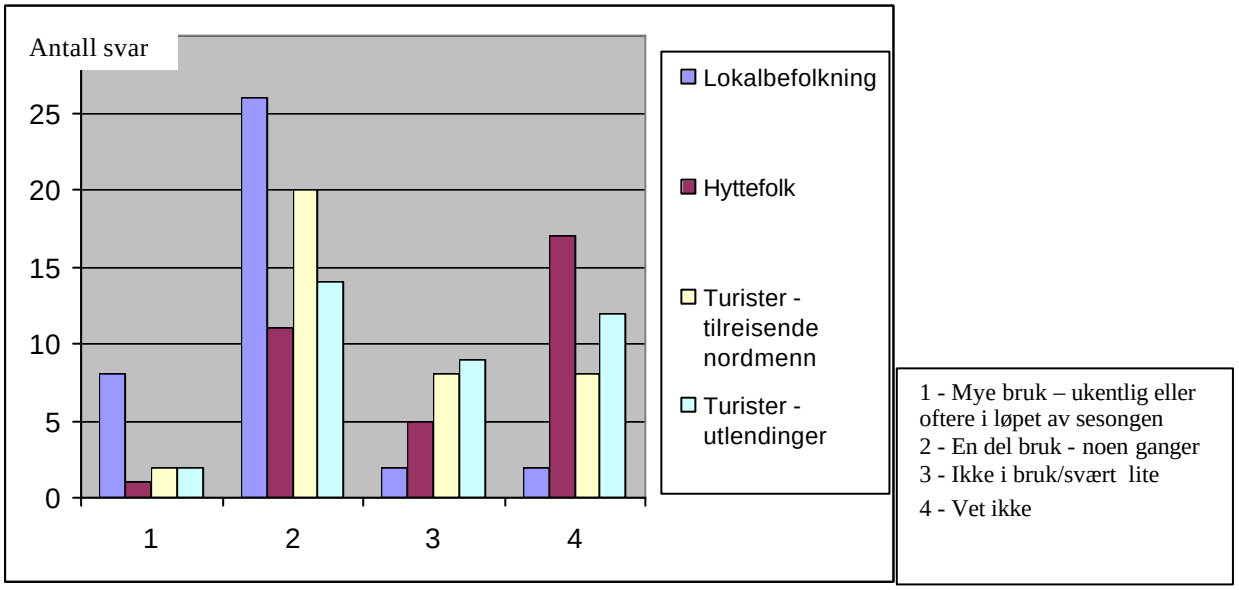
Alle svarene fra kommunene er samlet i et eget vedlegg. I det følgende er hovedtrekkene av kommunenes svar beskrevet. Svar fra fylkene og fra intervjuer med andre aktører er tatt med der det har vært aktuelt.

På de fleste spørsmålene er det plukket ut noen sitater som kommunene har gitt, - som både kan være representative og vise mangfoldet i svarene. Sitatene er markert med anførselstegn og en annen skrifttype.

En oversikt over kontaktpersoner i alle kommunene og fylkene er laget på bakgrunn av innsendte svar (se vedlegg). Selv om ikke spørreundersøkelsen er besvart av alle kommunene, er navn på kontaktperson innhentet for å få en mest mulig fullstendig navneliste.

3.1 Bruk av pilegrimsleden

1a) Hvem bruker pilegrimsleden (siste sesong)?

I følge kommunene er det lokalbefolkningen som bruker leden klart mest. Det er også mange som mener leden brukes en del av tilreisende nordmenn og noe mindre utlendinger. Når det gjelder hyttefolk er det en større svarprosent av Vet ikke. For enkelte kommuner som har få eller ingen hytter, som f.eks Oslo, er dette et lite relevant spørsmål for dem. Fire kommuner har ikke svart på om leden brukes av hyttefolk.

Regional forvaltning

På spørsmål 1 til den regionale forvaltningen; Er du kjent med hvordan leden gjennom ditt fylke blir brukt, svarer tre Moderat og /eller varierende bruk. I Hedmark påpekes det at en strekninger er mye i bruk blant annet av skoleklasser mens andre strekninger trolig er svært lite i bruk. I Buskerud er inntrykket at det er lite bruk av pilegrimsleden;

"Det har vært liten blest om pilegrimsleden de siste årene og det gjør at interessen har dabbet av."

1b) Har bruken endret seg vesentlig siden leden ble etablert? Hvis Ja, hvordan?

På spørsmålet om bruken har endret seg vesentlig siden leden ble etablert, svarer 24 nei, mens 11 svarer ja. Det er sprikende svar på *hvordan* endringen har vært. Tre mener leden blir mindre brukt, mens fire peker på økt bruk. Det vil naturlig nok være forskjellig grunnlag for å si noe om utvikling/endring om det er den første eller siste leden som ble tilrettelagt.

"Mindre bruk. Nyhetens sjarm er borte".

"Økt bruk, flere går langs den".

Andre

Hans Jacob Dahl mener at antall vandrere siden 1997 er relativt stabilt, med noe økning. Litt nedgang i grupper, men en økning av enkeltpersoner og utlendinger. Rolf Synnes peker på at det kommer flere og flere henvendelser, spesielt fra utlendinger. Dette synet deles av Eivind Luthen. Folk i Sør-Europa ser seg om etter noe mer "eksotisk". I følge Arne Bakken har det i Hamar bispedømme vært en økning i bruk av pilegrimsleden i skolens og kirkens regi.

1c) Er det vandrere i kommunen som kommer fra Oslo/svenskegrensen og skal gå til Nidaros?

De fleste kommunene (22) svarer at det er vandrere i kommunen som går *hele* leden, mens bare tre mener at det ikke er det. På spørsmålet om *hvor mange* det er av disse vandrerne varierer svarene fra *én*, *noen få* til 20-25 personer.

1d) Er det arrangert lokale vandringer i år? Angi antall arrangementer årlig, ca antall deltagere årlig og hvem som arrangerte.

29 kommuner oppgir at det er arrangert lokale vandringer i kommunen i år, mens åtte ikke har det. Gjennomgående er det 1-3 arrangementer per år med 30 til 100 deltagere. Tre kommuner (Bærum, Dovre og Gran) har en rekke arrangementer med opp til flere hundre vandrere, eksempelvis 65 skolevandringer per skoleår i Bærum. Arrangører for vandringene er Den norske kirke (sokneråd, menighetsråd, soknepresten, menigheter, religiøse organisasjoner), skole og barnehager, flere historielag, museum, turlag, helselag, reiselivsbedrifter, andre lokale lag og foreninger/organisasjoner samt privat initiativ/enkeltpersoner.

1e) Angi utviklingstrender for slike arrangementer siden etableringen av leden.

Utviklingstrender for lokale arrangementer siden etablering av leden er varierende. De fleste sier det er stabilt med faste arrangementer og ingen endring, noen har flere andre færre arrangementer. De nyste ledene har ikke samme grunnlag for å si noe om utviklingstrender som 1997-leden.

"Ingen klar trend. Stor variasjon"

"Mest i begynnelsen. Fungerer nå mer som en del av turstinettet vårt."

"Fra den lange vandringa i 1997, har det gått mot vandringer mer på det lokale plan. Kortere vandringer.

"Lite/ingen utvikling, - jevnt over 2-3 arrangementer årlig."

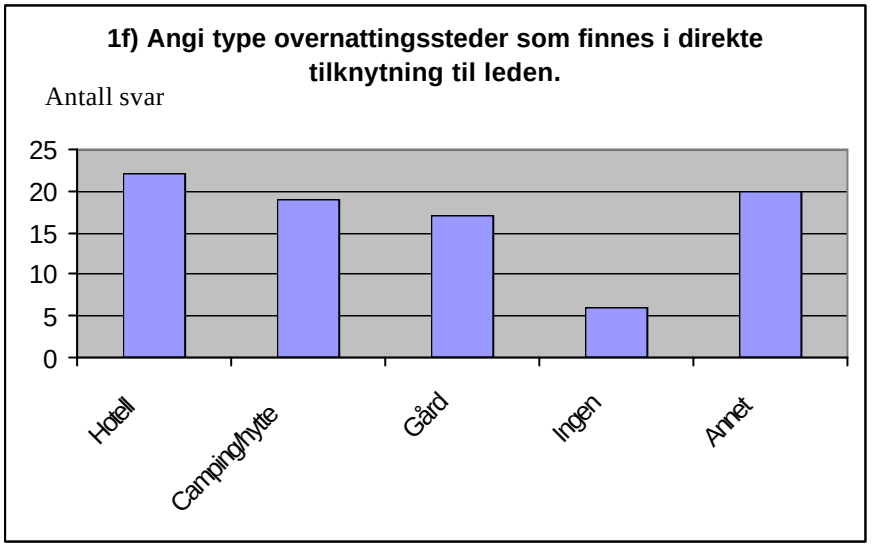
"Litt mindre nå"

"Stigende interesse, bedre organisering (Romboleden, Nidaros bispedømme og Hærøsand stift).

1d og 1e) Andre

Arne Bakken mener at temaet pilegrimsleden og pilegrimsvandring egner seg flott i undervisning, bla fordi pilegrimsleden kan ha en vid tverrfaglig vinkling; med religion, sang, klær, historie med mer. Pilegrimsleden brukes i dag aktivt i skolen i Hamar bispedømme gjennom Den kulturelle skolesekken og i KRL-faget. Bakken har utfordret alle skoler i bispedømmet til å gripe fatt i temaet. I dag gjør 1/3 av alle skolene i bispedømmet noe i forhold til pilegrimsleden. Pilegrimsleden blir også brukt i en flerkulturell kontekst. Bakken viser til en skolevandring i Os hvor fem forskjellige religioner/kulturer var representert. I alle prostier i Hamar bispedømme brukes i dag pilegrimsleden aktivt i konfirmasjonsundervisningen, både til konkrete vandringer og som en metafor og som et utgangspunkt for samtale.

1f) Angi antall overnattingssteder som finnes i direkte tilknytning (under ca 1 km) til leden.

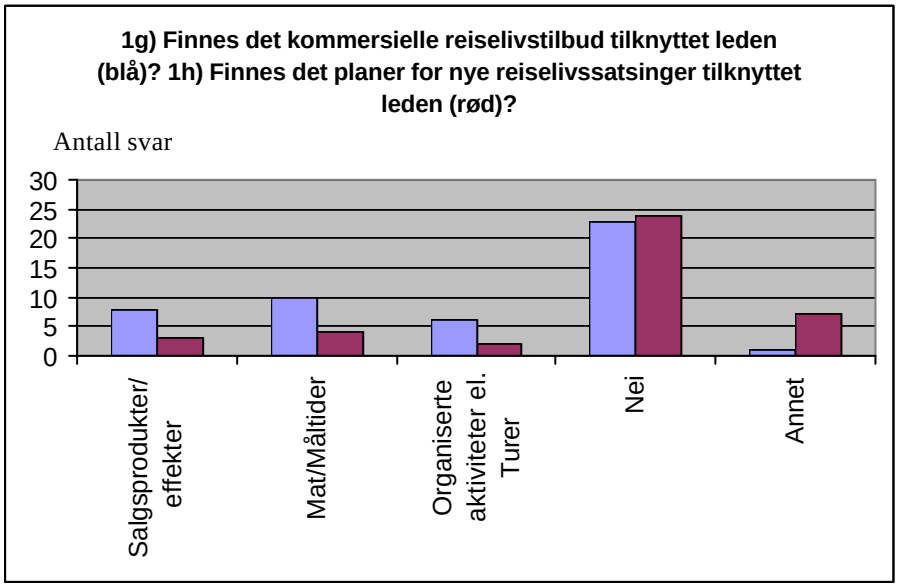

22 kommuner oppgir at de har hotell i direkte tilknytning, dvs under ca 1 km, til leden. 19 har krysset av for Annet, men dette har fungert som en rubrikk for å kommentere antall hotell, hytter etc. og er derfor ikke et reelt tall for alternative overnattingssteder.
Flere kommuner kommenterer (andre steder i undersøkelsen) at overnattingstilbudet er for dårlig. Fra forrige spørsmål:
"Det er nok blitt flere arrangementer siden leden ble etablert, men overnattingsmulighetene er for få."

Andre
Tilbakemeldinger fra de som vandrer langt peker på mangel på overnattingssteder. Gudmund Restad baserte seg på å overnatte i telt.

1g) Finnes det kommersielle reiselivstilbud tilknyttet leden (utover de som er nevnt i 1f)?

1h) Finnes det planer for nye reiselivssatsinger tilknyttet leden?

De fleste kommunene (23) har ikke kommersielle reiselivstilbud (sett bort fra overnatting). 24 svarer at de ikke har planer for nye reiselivssatsinger. Kommunene har utdypet dersom de har krysset av på 1g eller 1h:

”Dovrevotten med pilegrimslogo er produsert lokalt.”

”Både i Grong og Snåsa er det flere som selger varer og produkter. Kafeer selger mat og drikke begge steder.”

”Reiselivssatsinger under oppbygging, ikke på plass.”

”Mellom Meldal og Skaun er det ikke noe utsalg eller reiselivssatsinger langs leia. Foreløpig er det nok ingen som finner det lønnsomt opp mot arbeidet det vil medføre.”

”Lillehammer Kunnskapspark jobber med et prosjekt ”Pilegrimsleden som reiselivsprodukt”, - få etablert et nettbasert markeds- og salgsapparat/bookingsystem, få på plass gode samarbeidsrutiner for vedlikehold og bruk av pilegrimsleden med mer.”

”Prosjektet *Reiseliv og kulturminner* er initiert av historielaget. Gjennomføring 2005-2006.”

”Vingelen Næringsselskap arbeider med å etablere en kafé/resturant i Vingelen.”

”Gålå turløyper har pilegrimsleia som eget turprodukt. Det satses fra privatpersoner /bedrifter på pilegrimsleia i midtdalen.”

”Norske bygdeopplevelser, Lillehammer, skal ha arrangert turer fra Lillehammer til Glomstad i Øyer.”

Andre
Pilegrimsutvalget i Den norske kirke planlegger i samarbeid med Norsk kulturarv m.fl. en markering og vandring langs pilegrimsleden i 2005 i Friluftslivets år.

Hamar bispedømme med støtte fra Hundreårsmarkeringen Norge 2005, planlegger arrangementet ”100 åring på vandring – veier og veivalg. Vandringer langs pilegrimsveier under 100-års markeringen av unionsoppløsningen 1905.”. Det er lagt planer for en rekke vandringer med fokus på ulike temaer fra februar til september i 2005.

Lillehammer Kunnskapspark arbeider med prosjektet ”Pilegrimsleden som reiselivsprodukt”. De planlegger en felles markedssatsing for pilegrimsleden med bl.a. en webside i form av en turplanlegger med kart, informasjon om transport til og fra hovedinnfallsportene til Norge og i Norge, arrangementer, severdigheter, overnatting, eksisterende ferdigpakkede turer med guide, konkrete pakketurforslag m.m, samt gjennomføring av tiltak mot prioriterte markeder.

1i) Kjenner du til tilbakemeldinger fra vandrere om forhold vedrørende bruk av leden? (f.eks mangel på transport til og fra leden)? Hvis ja, beskriv.

Omtrent like (17) mange svarer at de kjenner tilbakemeldinger fra vandrere om forhold vedrørende bruk av leden, som de som ikke gjøre det (18). Tilbakemeldingene går hovedsakelig på at det er for dårlig merking og at noen vandrere har problemer med å finne fram. Noen har fått tilbakemeldinger om at leden er godt merket og vedlikeholdt.

”Noen mener det er godt, andre dårlig merket. Noen finner ikke overnattingstilbudene. Er lite forberedt.”

”Vanskelig å finne fram!”

”Dårlig merking/info”

”Beste merkede led i landet, Trøndelags best bevarte hemmelighet.”

”Manglende tilbud om leie av biltransport etter bilveger.”

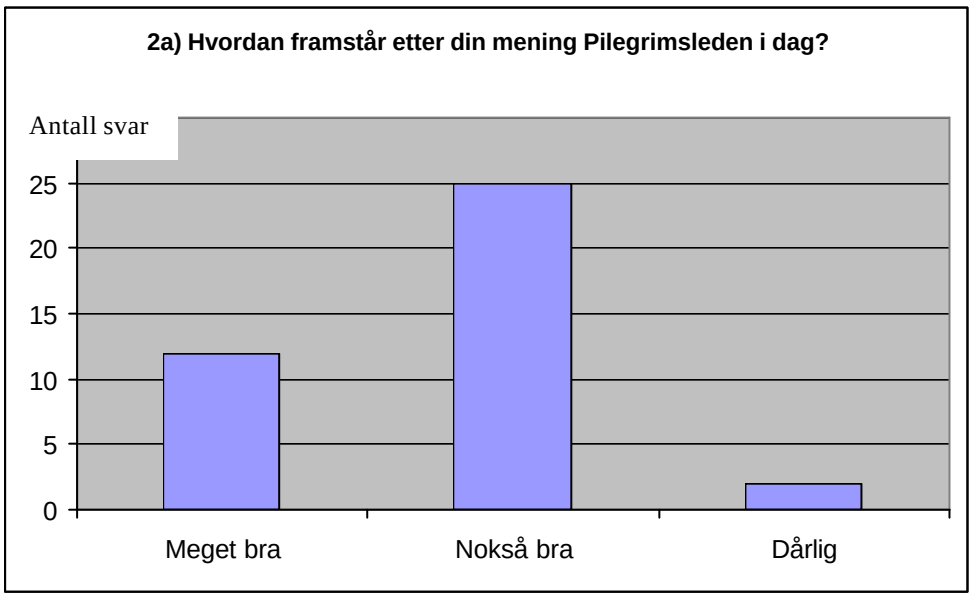
Andre
Rolf Synnes som har gått hele veien fra Oslo til Trondheim, peker på at det er veldig mye bra, men flere steder er leden for dårlig merket og det er for få overnattingssteder. Han mener at det ble tatt for

lite hensyn til den som skal vandre langt når leden ble anlagt. Det er forskjell å bruke leden lokalt som en fin turvei i forhold til vandreren som går langt. Langdistansevandreren bryr seg ikke så mye om å bli ledet bortom diverse severdigheter men vil fort fram. Langvandrere er gjerrige på kilometerne! Synnes trekker her fram Gudbrandsdalen, som han selv opplevde som en tøff vandring, hvor en flere ganger beveger seg høyt oppe i lia for så å gå ned og opp igjen. Han har fått de samme tilbakemeldingene fra mange andre vandrere også.

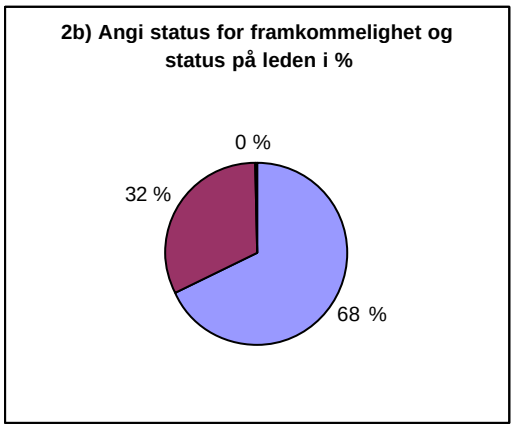
Langdistansevandrer Gudmund Restad, forteller også om turen som en flott opplevelse, men merkingen var flere steder for dårlig slik at han og følget hans gikk seg vill flere ganger. Det ble en tung tur, i og med at man må basere seg på å ha med seg telt og annet overnattingsutstyr.

3.2 Fysisk standard på pilegrimsleden – skjøtsel og vedlikehold

2a) Hvordan framstår pilegrimsleden etter din mening i dag – store trekk?

2b) Angi status for framkommelighet og standard på leden. Angi ca % av leden slik at summen blir 100%.

Blå: Meget god standard 67,8%
Lilla: Middels standard 31,8%
Gul: Dårlig standard 0,3%

32 kommuner har svart på spørsmålet. De fleste har oppgitt et prosenttall men enkelte har bare satt et kryss på meget god, middels og/eller dårlig standard isteden for å angi hvor stor prosent av leden som har denne standarden. Enkelte har gitt kommentarer isteden for å skrive et prosenttall;

"Parseller ryddes hvert år. Store deler går imidlertid langs grus- og asfaltveger."

"Stort sett bra".

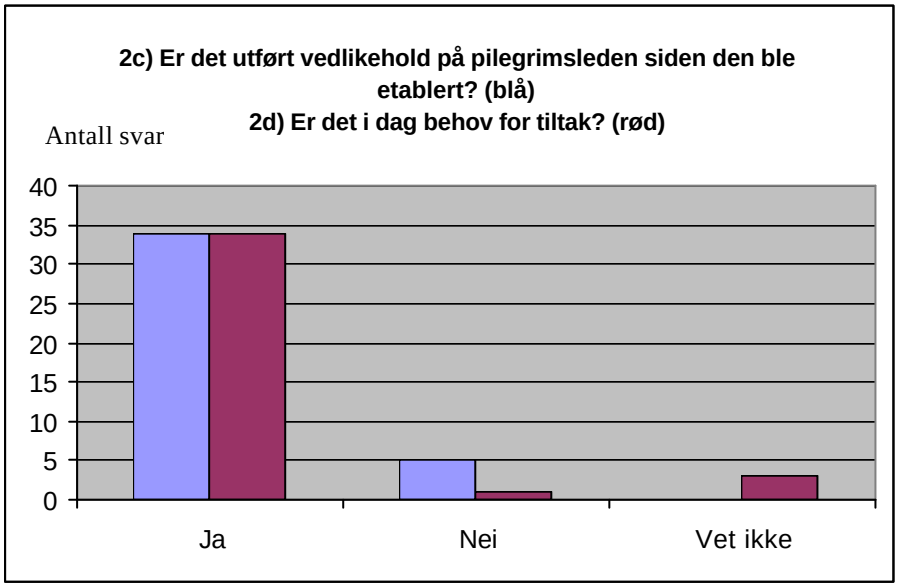
Under 2b) er antall prosent som er oppgitt summert for hver kategori, hhv meget god, middels, dårlig standard. Ut i fra disse tallene er det regnet ut prosent, jfr diagrammet.

Kommentar 2a og 2b

De fleste kommunene (25) synes at pilegrimsleden framstår *nokså bra*, mens 12 synes den framstår *meget bra* i sin kommune, jfr 2a). Når det gjelder spørsmål 2b) svarer de fleste at leden har en god standard på største strekning av leden. At dette spørsmålet gir bedre verdier enn det foregående, kan muligens forklares med at leden mange steder følger eksisterende vei som har en god standard og ikke trengs vedlikehold og skjøtsel. De stedene hvor ikke vedlikeholdet fungerer, trekker totalinntrykket ned på hvordan leden framstår (2a).

2c) Er det utført vedlikehold på pilegrimsleden siden den ble etablert? Hvis ja, beskriv om det har vært skjøtsel av vegetasjon på hele leden og /eller enkelttiltak på innretninger som klyvele, klopper, bruer. Hvis nei, beskriv årsak (ikke behov/eller behov men ikke utført).

2d) Er det per i dag behov for tiltak? Hvis Ja, beskriv.

De fleste kommuner (34) har utført årlig vedlikehold. Det er i første rekke rydding av vegetasjon som er utført. Mange peker også på supplering/fornying av merkestolper/stikker (jfr spørsmål 4). Av enkelttiltak er det nevnt reparasjoner av skigard, klyvele, bruer, klopper med mer.

"Vi driver vedlikehold, men ikke godt nok i forhold til ønsket standard."

Hos de få som ikke har foretatt vedlikehold, er forklaringen at leden går langs eksisterende bilvei, eller at leden er så pass ny, at det ikke har vært behov enda.

Neste alle har behov for mer vedlikehold. Det trengs mer rydding, supplere merking, samt noen enkelttiltak, som omlegging av trasé og bygging av en bru.

2e) Hvem utfører skjøtsel/tiltakene?

29 kommuner utfører skjøtsel/tiltak selv. I 16 kommuner er det lag og foreninger mens 7 kommuner har krysset av for Andre. Flere kommuner har krysset av for flere alternativer. Det er ikke spurt spesifikt om hvilke lag og foreninger som har utført skjøtselen, men bl.a historielag, Rotary og skolekorps er nevnt.

2f) Er det foretatt inngrep som vanskeliggjør vandring eller skjemmer leden? Hvis Ja, beskriv.

I flere (9) kommuner er det foretatt inngrep som vanskeliggjør vandringen, mens 27 kommuner svarer at det ikke er det. Endringene er et resultat av byggevirksomhet, snauhogst med mye hogstavfall, netting og piggtråd satt opp over leden, et skjemmende steinbrudd. Se også pkt 3.5 om endring av trasé.

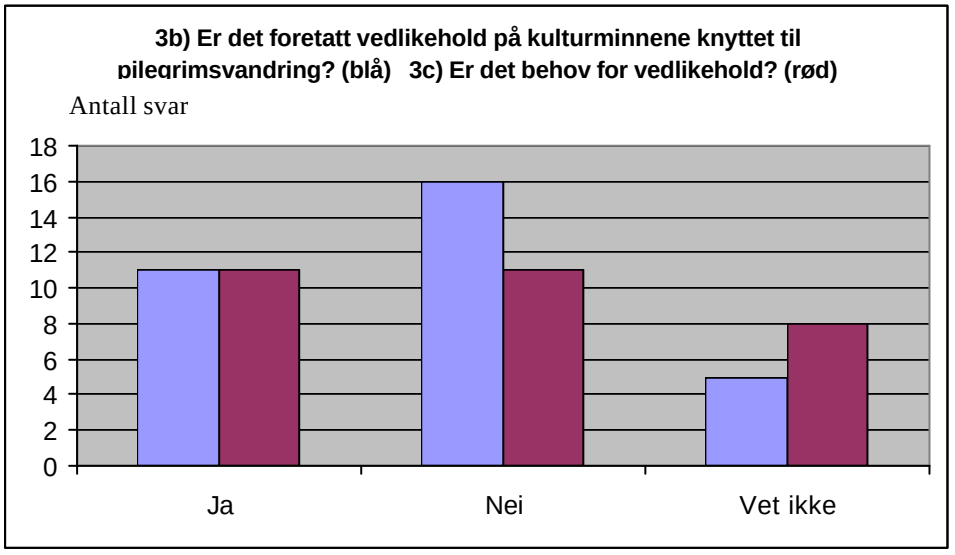
3.3 Kulturminner langs leden

3a) Hvor mange kulturminner tilknyttet pilegrimstradisjon er merket langs pilegrimsleden?

Alle har svart på spørsmålet om hvor mange kulturminner tilknyttet pilegrimstradisjon som er merket langs pilegrimsleden. Syv kommuner har ingen, mens fire kommuner oppgir at de ikke har oversikt, eller de viser til annen kartfesting/brosjyre. Kommunene oppgir 1 til 5 kulturminner, mens en kommune svarer 9 og tre kommuner 10. Totalt oppgis 99 kulturminner. Svarene gir ikke et klart svar på hvor mange kulturminner langs leden som er knyttet til pilegrimstradisjon, da noen kommuner har tydeligvis regnet med *alle* kulturminner som er merket, som nyere tids kulturminner og naturminner.

3b) Er det foretatt vedlikehold på disse kulturminnene siden leden ble merket?

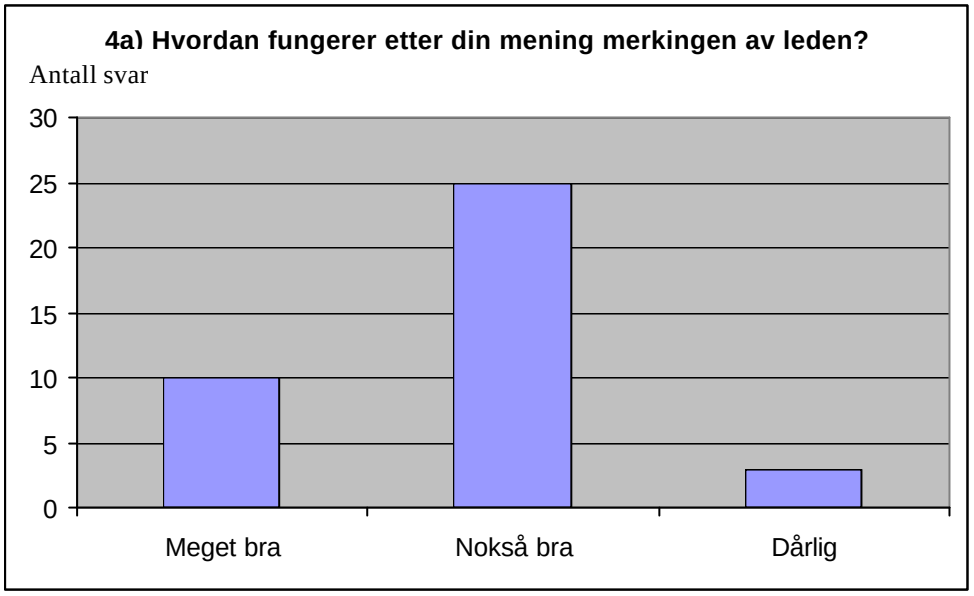
3c) Er det behov for vedlikehold per i dag? Hvis ja på b eller c, beskriv.

Flere har kommentert at det trengs vedlikehold på kulturminnene, som rydding/slått av vegetasjon og enkelttiltak. Noen påpeker behov for bedre merking/skilting av disse kulturminnene.

3.4 Merking

4a) Hvordan fungerer etter din mening merkingen av leden i dag?

På lik linje med spørsmål 2a) om hvordan tilstanden på pilegrimsleden er i store trekk, svarer majoriteten at merkingen fungerer nokså bra. Mange påpeker at merkingen kan og bør bli bedre.

"Stolpene ødelegges, krever stadig vedlikehold/utskifting."

"Relativt store utgifter i fht kommunalt vedlikeholdsbudsjett."

"Vandrer må ha med seg kart for å finne fram."

"Filosofien for merkingen da pilegrimsleden ble anlagt var minst mulig merking, og kun retning sør-nord. Dette er ikke tilstrekkelig. Leden bør kunne følges begge veier."

"Merkingen av leden fungerer dårlig i Oslo, leden er meget utydelig."

4b) Hvor mange merkestolper, stikker metallskilt er satt opp langs leden?
4c) Hvor mange merker har vært skiftet ut/og eller supplert siden leden ble etablert?

31 kommuner har svart på hvor mange stikker og stolper, men relativt få har svart et konkret antall. De fleste skriver et spørsmålstegn, "Vet ikke", "Mange….", "Veldig usikker", "Har ikke ført regnskap på det" osv. Av de som svarer et tall, varierer svarene fra 15 til 200 stolper og fra 10 til 300 merkestikker.

Antall stolper og stikker som har vært skiftet ut og/eller supplert siden leden ble etablert er hos de fleste noen få/under 10, mens tre kommuner skriver hhv 50, 130 og 150.

Antall metallskilt (i by) er få. Enkelte har nok svart på hvor mange støpejernsmerker og ikke metallskilt som er satt opp. Tallene er derfor ikke så interessante å gjengi her. I Oslo er det verken stolper, stikker eller metallskilt.

Enkelte beskriver alternativ merking;

"Det er satt opp ca 500 treplater med logo". "Mange stolper er byttet ut med steiner."

"Den supplerende merkingen med gule piler på trær, stolper, steiner er mer pålitelig enn merkestolpene."

Tanken med dette spørsmålet var å få en viss oversikt over hvor mye merkemateriell som er satt ut i dag og hvor mye som må suppleres eller skiftes ut per år. Svarene viser at mange kommuner ikke har oversikt over dette.

4d) Produsent av merkemateriell

Ti kommuner har funnet produsent selv, mange har fortsatt å bruke de produsentene som lagde stolper fram mot 1997 og som står nevnt i Riksantikvarens håndbok. Andre har brukt lokale produsenter og enkelte kommuner lager merkemateriell selv.

Spørsmål 4.

Regional forvaltning

Hedmark, Akershus og N-Trøndelag svarer at ikke de ikke vet hvordan merkingen fungerer. Buskerud mener at den er dårlig og presiserer at det bør være mer merking. I Oppland har fylkeskommunen i 2004 skaffet en ny leverandør og finansiert og koordinert bestillinger for kommunene. Det er kommet tilbakemeldinger på at svimerket ikke har fungert. En del av stikkene har råtnet opp mens stolpene har holdt bra. Rotary i Gudbrandsdalen jobber med å utvikle et metallmerke som evt. kan festes på stikkene i stedet for svimerket.

Andre

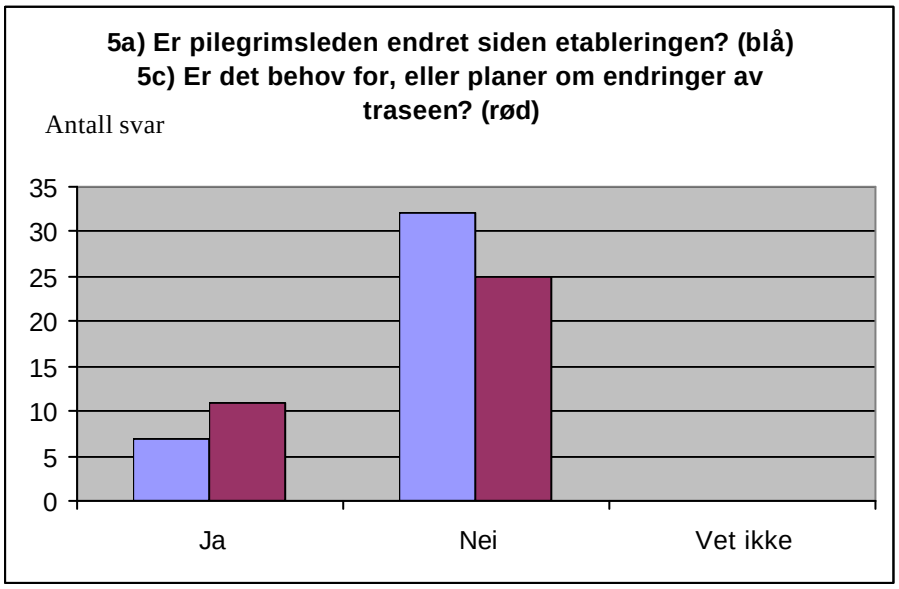
Gudmund Restad mener at merkingen ikke er bra nok, se spørsmål 1i.
En peker på at det var lite pent merket med gul maling flere steder på slutten av leden fra Oslo til Trondheim. Eivind Luthen forteller at han flere steder har plukket opp stolper som er falt ned. Flere steder har han sett at merker er borte. Han har supplert merking med maling på flere av ledene. Pilegrimsleden i Spania mot Santiago de Compostella er merket med gjenkjennende gule piler som er malt rett på steiner, trær etc.

3.5 Endring av trasé

5a) Er pilegrimstraseen endret siden etableringen?

5b) Er nye traseer som er tatt i bruk kartfestet? (jfr Håndboka 2.6.2)

5c) Er det behov for, eller planer om endringer av traseen? Hvis ja, i hvilket omfang og hvorfor?

I syv kommuner er det gjort endringer av traseen. Det er gjort tre store endringer (mer enn 500m); seks endringer på 100-500m og syv små endringer på under 100m. Kun én kommune svarer at nye traseer er kartfestet. 11 kommuner har planer om endring. Planene består i hovedsak av små endringer. Årsakene til endring er ulike;

"En strekning på ca. 1 km - pga. endrede bruksforhold. Leden går gjennom et beiteområde, hvor brukeren tidligere hadde melkekyr. Nå har de gått over til kjøttfe, som går ute hele året, sammen med en okse som passer flokken. Dette kan lett bli konfliktfylt, spesielt om noen har hund med seg på turen. For turgåeres sikkerhet har vi begynt å se på alternativ til omlegging."

"3-4 km. Ufremkommelig plantefelt/ungskog."

"Nye boliger gir behov for mindre justeringer (mindre enn 100 meter) «

" Pga problemene med å vedlikeholde en lite brukt skogsti har vi vurdert mulighetene for å legge leden til en parallellgående skogsbilvei."

Regional forvaltning

I Hedmark er det ingen vesentlig endring av leden. Det har vært aktuelt med små justeringer et par steder, men fylkeskommunen og fylkesmannen har ikke mottatt kart på dette. Nord-Trøndelag beskriver ingen endringer utover at leden er forlenget (Melgård i Snåsa til Gløshaugen i Grong).
I Oppland har det vært presseoppslag om et hus som var bygget i ledens trasé. Akershus krysser av for "Vet ikke" og i Buskerud er det ikke endringer. Ingen har mottatt kart med nye traseer tegnet inn.

3.6 Avtaler og planer

6a) Er det inngått grunneieravtaler (jfr Håndboka 1.3)

I 30 kommuner er det inngått grunneieravtaler jfr Håndboka 1.3. Avtalene fungerer bra. Av kommentarene kommer det fram at kommunene har svart på om det er inngått skriftlige og/eller muntlige avtaler.

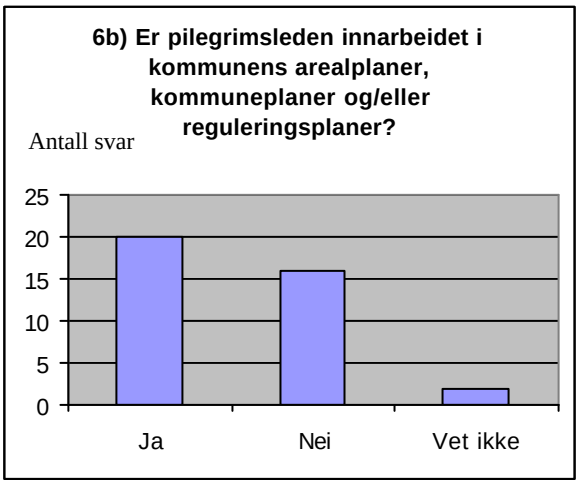
"Avtalene fungerer godt. Ingen problemer".

"Bare muntlig. Bør formaliseres skriftlig."

"Tre skriftlege avtale, resten muntleg. Har store problemer med grunneigarene som ikkje har skriftleg avtale med kommunen. Her har kommunen gjort for dårlig arbeid."

"Samtlige grunneiere er tilskrevet og gitt samtykke."

6b) Er pilegrimsleden innarbeidet i kommunens arealplaner, - kommuneplaner og /eller regileringsplaner? (jfr Håndboka 2.1)
Hvis Ja – hvilket formål har leden i planen?

Kommentarer om hvilket formål leden har i planenen:

"Avmerket som pilegrimsleden i kommuneplanens arealdel. Der går den hele vegen i LNF-områder."

" I kommunedelplan for idrett og fysisk aktivitet + arealplan."

"Friluftsanlegg"

"Vist med egen signatur i kommuneplanens arealdel, under kategori "Andre opplysninger". I reguleringsplaner er den vist som turveg."

"Avmerkt i kommuneplanen sin arealdel - viktig ledd i komm. syst. jfr. PBL, § 20-4, 1.ledd nr 6. Ikke omfatta av reguleringsplaner."

"Beskrevet i Anlegg og områder for idrett og friluftsliv."

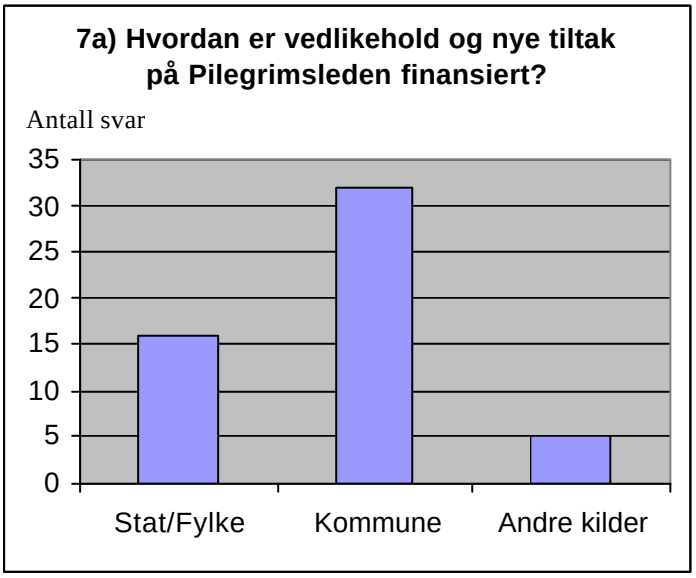
"Automatisk fredet kulturminne."

6c) Har kommunen driftsplan for leden (jfr Håndboka 2.4.5)

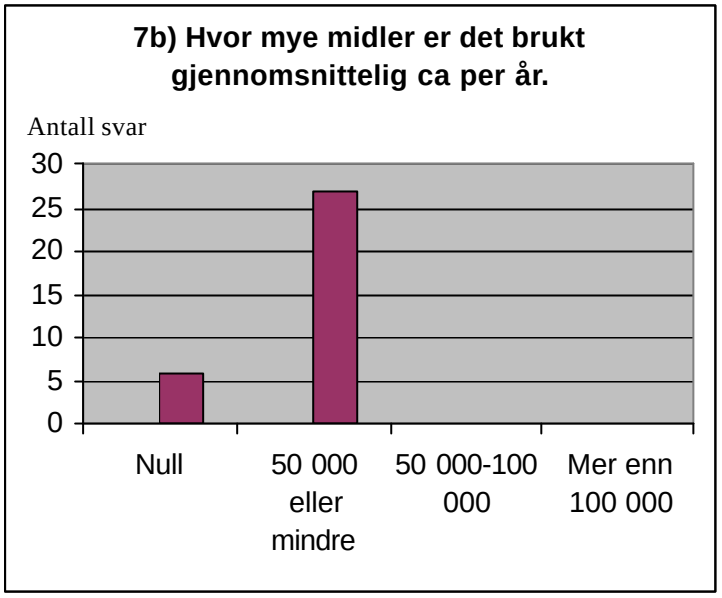
Fire kommuner har driftsplan for leden mens 31 har det ikke.

3.7 Økonomi

7a) Hvordan er vedlikehold og nye tiltak på pilegrimsleden finansiert – i årene etter ferdigstillelse?

7b) Hvor mye midler er det brukt gjennomsnittlig ca per år?

Seks kommuner har ikke brukt midler på vedlikehold eller nye tiltak siden leden ble etablert.
27 kommuner har brukt mindre enn kr 50 000. Ingen har brukt mer enn kr 50 000.

Flere steder i spørreundersøkelsen og gjennom samtaler, kommer det fram frustrasjon over dårlig kommuneøkonomi og følgelig at arbeidet med pilegrimsleden blir nedprioritert.

"Med nedskjæringer i kommunale budsjetter, vil det ikke være noe å hente av kommunens budsjett. Undertegnede har av og til tatt verktøy med på søndagsturen og ryddet litt nedfall der det har vært behov. Å tro at kommunen skal ta på seg ansvaret for vedlikeholdet i framtiden uten kompensasjon vil være urealistisk."

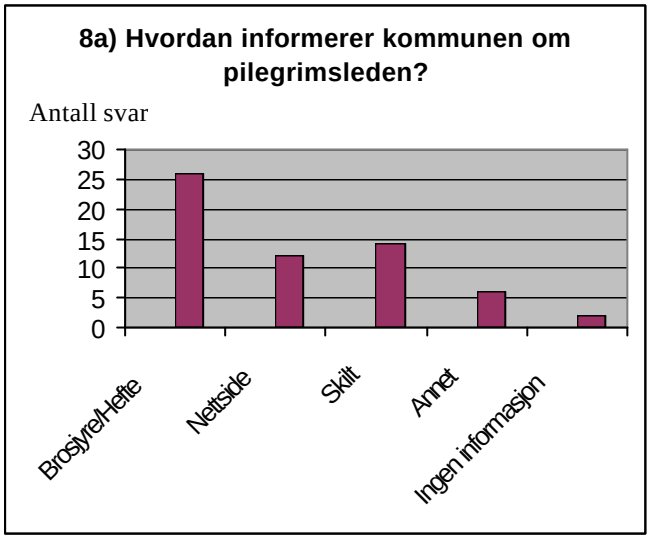
<u>Regional forvaltning</u>
Oppland fylkeskommune har i 2004 gjennom ordningen "Fritt Fram" brukt ca kr 200 000 på skjøtsel av pilegrimsleden samt produksjon av merkemateriell. Oppland ønsker en fast post til midler for skjøtsel. Midlene kan eventuelt fordeles av den regionale forvaltningen etter søknad fra kommunene. DN hadde en slik ordning de første årene etter 1997. Det er ikke brukt midler på pilegrimsleden i de andre fylkene etter at leden ble ferdigstilt.

7c) Hvor mye arbeid legges ned av dugnadsinnsats? – kommer i tillegg til midler. Angi ca dagsverk per år.

Dugnadsinnsatsen er stor enkelte steder. Samlet er det brukt 266 dagsverk på dugnadsinnsats det siste året. Det er 27 kommuner som har svart med et antall. Fem av disse svarer 0 dager eller minimalt. I tillegg skriver tre at det er vanskelig å anslå mengde dugnadsinnsats.

3.8 Informasjon og oppfølging

8a) Hvordan informerer kommunen om pilegrimsleden?

26 kommuner og tre fylker har utarbeidet brosjyrer/hefter om pilegrimsleden, jfr vedlegg om litteratur.

De syv kommunene Eidsvoll, Gjøvik, Østre-Toten, Rennebu, Orkdal, Oppdal og Tolga oppgir at de informerer om leden på kommunens hjemmeside. Gran kommune viser til hadelandreiseliv.no. Under Annet er det notert en turistavis, sporadisk påminning i kommuneavisa og diverse kart.

Regional forvaltning
Nettsider som oppgis :
www.miljostatus.no/hedmark/tema/friluftsliv/omrader_og_tilrettelegging/
www.oppland.no

Andre
Det er gitt tilbakemeldinger på at guidebøker blir brukt (Kollandsrud 1997, 2000) (Raju 2001)
Rolf Synnes mener at det er en stor svakhet og en minimumsfaktor i Norge at pilegrimsleden ikke er på nettet samlet, med digitale kart, overnattingssteder etc. Hans Jacob Dahl mener også at Pilegrimsleden har et stort potensial internasjonalt, dersom det legges opp til bedre informasjon. Pilegrimsfellesskapet St. Jacob har nettsiden: www.pilegrim.no. Lillehammer kunnskapspark har kjøpt domenenavnet pilegrimsleden.no og planlegger en nettside i forhold til reiselivet.

8b) Ønsker du/dere informasjon fra overordnede myndigheter i ditt/deres arbeid med pilegrimsleden? Hvis Ja, om hva? På hvilken måte?

Et overveldende flertall (29) av kommunene ønsker informasjon fra overordnede myndigheter. Seks kommuner ønsker ikke. Mange ønsker informasjon om hva som skjer andre steder. Flere etterlyser bedre samordning. En e-post som nyhetsbrev anbefales av mange.

"Vi ønsker en form for koordinering med tanke på ønsket standard."

"Hva slags satsinger det gjøres på leden sentralt, om aktiviteter og om økonomi."

"Informasjon og oppmuntring til felles innsats for bruk og vedlikehold av leden, god strategi for markedsføring i samarbeid med reiselivsnæringen, turistforeningen mfl."

"Ønsker at RA/DN kan samle info om hva som skjer langs pilegrimsleia i kommuner/fylker – og formidle dette f.eks elektronisk nyhetsbrev. DN/RA må holde engasjementet vedlike/varmt – vise at "noe skjer". De må orientere seg om problemstillinger/initiativ lokalt, respondere på dette og koordinere videre engasjement!

"Innkalle til møter for felles informasjon. Er det plasser vi kan søke om penger til vedlikehald?"

Regional forvaltning

Alle fylkene ønsker informasjon fra direktoratene. Akershus ønsker en oversikt over hvor ledene går, gjennom hvilke kommuner og reguleringsstatus. Hedmark ønsker å bli underrettet om eventuelle vedtak, tiltak eller lignende som gjøres på overordnet nivå. Nord-Trøndelag ønsker informasjon på e-post. Buskerud foreslår at det legges opp til at en dag i året som leden får ekstra oppmerksomhet, med markedsføring og arrangementer som foreslås av Riksantikvaren. Oppland ønsker løpende informasjon om hvilke vedtak/tiltak som skjer sentralt. Det er ønskelig med en nettside hvor alle kan spille inn små og store nyheter og gjerne et elektronisk nyhetsbrev.

8c) Er det ønskelig med samlinger? Hvis ja, med hvem, f.eks alle kommunene, fylkene og direktoratene. Hvor ofte?

De aller fleste kommuner (30) ønsker samlinger, åtte ønsker ikke. Mange uttrykker at de ønsker at kommunene skal samles. 11 skriver at de ønsker samlinger én gang i året. Flere foreslår ulike type samlinger, hyppig (hvert år eller annet hvert år) med kommuner, fylkesvis eller den leden det gjelder. og noe sjeldnere, 2. hvert til hvert 5 år, med alle kommunene i landet hvor alle interessegrupper deltar. Aktuelle deltagere som er nevnt; kommuner, fylker, direktorater, Kirken, pilegrimsprester, pilegrimsutvalg, museer, reiseliv-, friluftslivsorganisasjoner, Den norske turistforening og pilegrimsfellesskapet (pilegrimskontoret).

"Det var jo samlinger tidligere. Dette bør følges opp med samlinger med kommunene, fylkene og direktoratene. Én gang i året (2. hvert år)."

"Samling hvert år – år 1 for kommunene i fylket, år 2 for hele landet"

"Kommuner, fylker, direktorat, kirke, pilegrimskontor, reiseliv m.fl – avhengig av tema på samlingene. Minimum 2. hvert år."

"Samlinger kan være greit nok, i alle fall lokalt i Hedmark. Samlinger for alle som har led gjennom kommunen, høres voldsomt ut."

Regional forvaltning

Alle fylkene ønsker samlinger. Buskerud ønsker årlige møter med alle berørte parter. Hedmark mener kommunene kan ha nytte av samlinger med fokus på vedlikehold/bruk av ledene.

Andre

Hans Jacob Dahl peker på de mange aktørene som er på banen i forhold til pilegrimsleden og at det er viktig at direktoratene tar den lederrollen de én gang hadde, men som har vært fraværende siden 1998. Han påpeker viktigheten av at alle aktører samles fysisk med jevne mellomrom, for eksempel annet hvert år, får snakket sammen, utvekslet erfaringer og får klare retningslinjer.

8d) Er Håndboka i bruk? Kommenter. Beskriv eventuelle forslag til endringer.

18 kommuner bruker Håndboka (Riksantikvaren/Direktoratet for naturforvaltning 1998), 15 ikke. Kommentarene vedrørende bruk av Håndboka viser at den ble brukt ved etableringen, men er svært lite/ikke brukt seinere. Noen kjenner ikke til boka i det hele tatt, og enkelte uttrykker forvirring over henvisningene til kap. i spørreskjemaet, - fordi det finnes en forløper for håndboka.

"Ble brukt under etableringen av leden"

"Svært lite bruk. Men DN/RA bør minne om at den fins. OG: Aktiv bruk/skjøtsel av leia krever helt sikkert revisjon/supplement av den.

"Håndboka er neppe kjent for de fleste! Bør omskrives til praktisk bruk for vedlikehold og drift av leden."

Regional forvaltning
Håndboka er ikke eller svært lite brukt i fylkene etter at ledene ble etablert.

3.9 Andre opplysninger/meninger/vyer om pilegrimsleden

Forskjellige aspekter blir trukket fram. Mange viser et stort engasjement og har et ønske om større fokus på pilegrimsleden og ønske om mer bruk, men mange frustreres over dårlig kommuneøkonomi og mangel på ressurser.

"Savner mer bistand/ressurser til profesjonell/enhetlig markedsføring, gjerne på flere språk, dersom det skal gjøres til et nasjonalt tur-/reiselivsprodukt."

"Svakheter: DN og RA har fraskrevet seg overordnet ansvar og har ingen som kan gi informasjon til bla. kommuner. Det må lages info-systemer på nasjonalt nivå, både nettsider og guidebøker."

"Vi ønsker mer bruk av leden, men ser ikke at vår påvirkning er så avgjørende i den sammenheng. Det koster å holde leden vedlike, dette trenger vi mer eksterne midler til. Kommunen er fattig. Andre aktører må se nytten av leden, for eksempel næringsaktører. Folk på landet er vant med dugnad, men moderne dugnadsfolk skal ha betalt, ikke som enkeltpersoner, men for et lag el.l. Et kommunalt tiltak vil ikke få en slik status."

"Ønsker at leden skal brukes mer, men at man holder på det som var intensjonen med prosjektet, - at det skal være en vandring for å oppleve naturen, kulturen, landskapet, - og ro og stillhet, uansett om man har religiøse eller andre motiver for å legge ut på vandring, kortere eller lengre strekninger! Alle som er delaktige i tilretteleggingen og aktiviteten rundt bruken av pilegrimsleden nå ha dette med seg som et fundament for det som skal utvikles videre."

"Nå må alle gode krefter trekke i lag slik at pilegrimsleia og de millionene som en gang ble investert blir brukt til glede for mange potensielle brukergrupper. Tenk utradisjonelt – se gjerne på et enklere/rimeligere/mer fleksibelt system for merking, og ikke vær mer redd for kommersialisering enn gjengroing. Det siste er pr i dag den reelle trusselen. Vær åpen for noe lokale tilpasninger, innenfor rammene av ei rimelig, helhetlig og ensartet pilegrimslei. Får vi DNT på banen er det veldig bra! Ha nær kontakt med reiselivet sine organisasjoner, hjelp dem å se muligheter."

"Pga svært anstrengt kommuneøkonomi og dårlig bemanning, har vi ikke mulighet til å prioritere arbeid med pilegrimsleden slik vi ønsker."

"Morsomt om vi kunne fått til en minivariant av Santiago de Compostella."

"Unionsoppløsning 1905-2005. Friluftlivets år 2005. Skal det satses litt ekstra på Pilegrimsleia neste år?"

"Pilegrimsleden i oslo er ikke synlig, da den går gjennom "nylig" etablerte gateløp. For å gå leden bør man ha en guide pga manglende skilting. Dette utføres av Oslo pilegrimskontor v/Eivind Luthen. Bør tilrettelegges bedre".

Regional forvaltning
Den regionale forvaltningen har ikke/knapt fulgt opp pilegrimsleden siden den ble etablert. På spørsmålet om du/din etat har fulgt opp pilegrimsleden siden den ble etablert, svarer alle bortsett fra Oppland Nei. Buskerud skriver "Nei, dessverre. Det er mangel på tid og ressurser. Det har vært lite blest om pilegrimsleden de siste årene og det gjør at interessen har dabbet av." Hedmark skriver at fylkesmannens ansvar for pilegrimsleden opphørte med ferdigstillelsen/godkjenning av ledene. Driftsansvaret ligger hos kommunene.

Andre
Både pilegrimsprestene og Eivind Luthen fra Pilegrimsfellesskapet har mange tanker om hva pilegrimsleden bør være og hvordan den blir brukt fra deres ståsted, se vedlegg.
Lillehammer kunnskapspark og Norsk kulturarv har også pågående prosjekter vedrørende bruk av pilegrimsleden, jfr vedlegg.

4. Oppsummering

39 kommuner av totalt 45, seks fylker, tre pilegrimsprester, en pilegrimsforening og en langdistanse-vandrer har gitt svar på spørsmål om pilegrimsleden. Svarene er grunnlaget for denne rapporten.

Pilegrimsledene blir mye brukt av lokalbefolkningen. Noen strekninger blir mye brukt mens andre knapt blir brukt. I 29 kommuner har det vært arrangert lokale vandringer det siste året. En rekke historielag, Den norske kirke, turlag, skoler m.fl. står som arrangører. Ledene blir i dag brukt i liten grad av langdistansevandrere, men både pilegrimsprestene og Pilegrimsfellesskapet sporer en tendens til et økende antall henvendelser fra utlendinger vedrørende de norske ledene. Det hevdes at pilegrimsledene i Sør-Europa begynner å bli "mettet" og mange vandrere ser seg om etter noe eksotisk og mer uforstyrret.

Kommunene tar jevnt over ansvar for pilegrimsleden. Nesten alle kommunene har utført vedlikehold men like mange sier at leden trenger ytterligere tiltak. Kun én sier at det ikke trengs vedlikehold per i dag. Mange kommuner har fått til avtaler med lag og foreninger som utfører skjøtselen. Inntrykket er at de fleste kommunene har vilje og ønske om å skjøtte leden og får utrettet mye med relativt små midler. Men; mange peker på dårlig kommuneøkonomi og nedbemanning og at arbeidet følgelig ikke kan utføres slik de ønsker!

Fysisk standard og framkommelighet på leden er *middels bra* i de fleste kommunene (25) og *meget bra* i 12 kommuner. Valg av trasé oppleves nok mange steder forskjellig for lokale brukere i forhold til langdistansevandrere som er "gjerrig på kilometerne" og vil raskere fram. Merkingen fungerer for dårlig mange steder, både med for liten tetthet av merking, men også stedvis for dårlig vedlikehold av merkemateriell. Et spørsmål som er stilt er om leden også kan merkes *fra* Nidaros. Enkelte kommuner etterlyser steder/instanser der de kan få hjelp og råd i sitt arbeid med skjøtsel og tiltak.

Tilbakemeldinger fra reiselivet er at det må komme en garanti for at leden blir skjøttet på en kvalitetssikret god måte for at man skal gå inn på avtaler og opplegg.

Fylkene har ikke, eller i liten grad, fulgt opp pilegrimsleden etter at den ble etablert.

26 kommuner og tre fylker har laget brosjyrer/hefter om pilegrimsleden. Det er få kommuner og fylker som har informasjon om pilegrimsleden på sine nettsider. Flere peker på at det er en stor svakhet at det ikke ligger nøyaktige kart over pilegrimsledene på nettet, f.eks på RA/DN sine nettsider. Annen informasjon om overnatting, transportmuligheter og litteratur er også et savn. Det etterlyses flere steder hvor vandrere kan henvende seg for å få svar på spørsmål. I dag er det pilegrimsprestene og Pilegrimsfellesskapet som svarer på henvendelser fra vandrere. Lillehammer Kunnskapspark arbeider for å etablere et nettverk for reiselivsbedrifter i prosjektet "Pilegrimsleden som reiselivsprodukt".

Mange har uttrykt at det er meget positivt at pilegrimsleden blir satt på dagsorden igjen. De håper at RA og DN tar et overordnet ansvar for pilegrimsleden slik de hadde tidligere. Mange kommuner etterlyser samlinger arrangert av RA/DN slik de var forespeilet det i 1998. Det etterlyses også en felles informasjon om hva som skjer, hvor, samt opplysninger om hvor man kan søke midler. Kommunene foreslår fylkesvise samlinger, eventuelt for de kommunene som er knyttet til én led, hvert eller annet hvert år. Landsdekkende samlinger er også ønsket av mange, men da mindre hyppig. Én foreslår å ha en fast "pilegrimsdag" i Norge, med stor fokus på pilegrimsleden. Alle fylkene ønsker også samlinger.

Håndboka er brukt i kommunene under etablering av pilegrimsleden, men i liten grad seinere. Fylkene bruker heller ikke Håndboka etter at leden er ferdig tilrettelagt.

5. Konklusjon og anbefalinger

Det må være et hovedmål at pilegrimsledene i Norge skal brukes enda mer enn i dag. For å få til mer bruk, må skjøtselen og merking av ledene fungere bedre og det må være mer tilgjengelig informasjon.

RA og DN bør ha en mer aktiv rolle i forhold til arbeidet med pilegrimsleden enn de har hatt de siste årene. Det er viktig at direktoratene har det overordnede ansvaret slik at en enhetlig kvalitetsmessig standard sikres langs med *hele* leden. Den regionale forvaltningens rolle bør avklares.

RA og DN sitt forslag om en samling våren 2005 for alle som har befatning med pilegrimsledene, bør realiseres. På samlingen bør det legges opp til informasjon/diskusjon om praktiske forhold som f.eks merking og prinsipper for trasévalg, samt hvor man kan søke midler. På samlingen er det også viktig å få diskutert hva den historiske bakgrunnen for pilegrimsvandringen er og hva som legges i begrepet i dag. Ulike syn bør komme fram. Mange medarbeidere i kommunene har fått leden som ansvarsområde etter at den ble ferdigstilt og kan trenge både kunnskap og inspirasjon i sitt arbeid. Som en drivkraft er det viktig å ha en visshet om at man er en del av en større helhet i dette arbeidet.

Det bør diskuteres hvordan ledene bør tilrettelegges og markedsføres i forhold til lokal bruk og for vandrere som går hele leden (langdistansevandrere). Det bør foretaes en nøye gjennomgang av alt merkemateriell, både på prototyper og prinsipper for merking.

Da kommunene har små midler til å prioritere arbeidet med pilegrimsleden, bør det arbeides for å få en statlig ordning som kan sikre framtidig skjøtsel, f eks en fast post på statsbudsjettet. Med bedre økonomi vil ledene kunne skjøttes bedre.

Det bør være et mål å stimulere til aktivitet og kreativitet i forhold til næringsrelaterte opplegg i forbindelse med pilegrimsleden, som organiserte turer og "pilegrimsprodukter". Kriterier for bruk av pilegrimslogoen bør lempes på og logoen bør brukes mer. Retningslinjer for intensjon av bruk av logoen og sikring av kvalitetskrav bør gjennomgåes. Det haster med å få på plass en del grunnleggende vilkår for den reiselivssatsingen som nå skjer.

Håndboka bør gjøres bedre kjent og gjerne revideres etter dagens behov.

Ledene fra Tønsberg til Oslo og fra Halden til Oslo er merket/blir merket etter initiativ fra Pilegrimsfellesskapet St. Jakob. Det bør vurderes om sentrale myndigheter skal ha en oversikt over og eventuelt overordnet ansvar også for disse ledene.

Det bør være en informasjonsflyt på det som skjer i forbindelse med pilegrimsleden både sentralt, regionalt og lokalt. Med så mange involverte og med et så godt grunnlag som er gjort, bør pilegrimsledarbeidet fortsette med fornyet styrke. For å lykkes er vi helt avhengig av et godt samarbeid både med grunneiere, kommuner, fylker, direktoratene, Den norske kirke, reiselivsorganisasjoner/bedrifter, lag og foreninger. Vårt håp er at pilegrimsvandringen i Norge vil øke og at mange får glede og nytte av å vandre, både for fysisk og psykisk velvære, men også for å få økt kunnskap om kulturhistorie, kultur og naturminner.

Arbeidet med pilegrimsledene bør kunne ha positive ringvirkninger for bygdenorge. Tilrettelagte turer, overnattingstilbud, bespisning med mer kan føre til økt næringsvirksomhet. Erfaringer fra andre land, som Spania, viser nettopp denne effekten på landsbygda. Undersøkelser i Spania viser også at pilegrimene fører mange andre turister til stedene langs leden og ikke minst til målet som for eksempel Santiago de Compostella.

VEDLEGG 1 Adresseliste

Kontaktpersoner for godkjente pilegrimsleder i Norge, november 2004.

	Kommune	Kontaktperson	Adresse	E-post	Tlf
1.	Bærum	Ada Synnes Scheffler, fagansvarlig for kulturvern, Natur-og idrettsforvaltningen	Bærum kommune, Natur-og idrettsforvaltningen, 1304 Sandvika	alsy@baerum.kommune.no	67 50 43 89
2.	Dovre	Berit Fiksdahl, konsulent plan- og næringsavdelinga	Dovre kommune, 2662 Dovre	berit.fiksdahl@dovre.kommune.no	61 24 21 12
3.	Eidsvoll	Espen Skjærbakken, leder museum og kulturvern	Eidsvoll kommune, Rådhusgata 1, 2080 Eidsvoll	espen.skjarbakken@eidsvoll.kommune.no	66 10 71 11
4.	Gjøvik	Halvor Bjaaland, seksjonsleder, Idrett, skog og friluftsseksjonen	Gjøvik kommune, Serviceboks, 2810 Gjøvik	halvor.bjaaland@gjovik.kommune.no	61 18 96 19
5.	Gran	Grete Gausemel, kultur-og miljøvernkonsulent, Kulturkontoret for Lunner og Gran	Gran kommune, Rådhusvn. 39, 2770 Jaren	grete.gausemel@gran.kommune.no	61 33 84 00
6.	Grong		Grong kommune, Postboks 162, 7871 Grong	postmottak@grong.kommune.no	74 31 21 00
7.	Hamar	Eva Sætersdal Remøe, Kulturkonsulent, Kulturavdeling	Hamar kommune, Hamar Rådhus, Kulturavd., Postboks 4063, 2306 Hamar	eva.satersdal.remoe@hamar.kommune.no	62 51 05 30
8.	Hole	Siri Gythfeldt, kulturleder	Hole kommune, Viksv 30, 3530 Røyse	kulturskolen@hole.kommune.no	32 15 83 29
9.	Jevnaker	Unn Beate Nilsen, kulturkonssulent, Kultur og informasjon	Jevnaker kommune, Postboks 70, 3520 Jevnaker	ubn@jevnaker.kommune.no	61 31 57 54
10.	Levanger	Arild E. Pettersen, 1.konsulent /Kultur	Levanger kommune, Postboks 130, 7601 Levanger	arild.pettersen@levanger.kommune.no	74 15 25 27/ 99 36 56 20
11.	Lillehammer	Ingrid Bøhle, rådgiver Kultur og fritid	Lillehammer kommune, Serviceboks, 2626 Lillehammer	ingrid.bohle@lillehammer.kommune.no	61 05 07 89/ 61 05 05 05
12.	Malvik	Harald Byberg ass. Etatsjef kulturetaten	Malvik, Postboks 140, 7551 Hommelvik	harald.byberg@malvik.kommune.no	73 97 21 83
13.	Meldal	Åse Bollingmo, kulturkonsulent	Meldal kommune, Kvamsveien 2, 7338 Meldal	ase.bollingmo@meldal.kommune.no	72 49 51 31
14.	Melhus	Rita Eidsmo, fagkonsulent arealforvaltning	Melhus kommune, Rådhuset 7224, Melhus		72 85 81 76

15.	Midtre Gauldal	May Britt Aas, kultursekretær, kulturvernavdelinga	Midtre Gauldal kommune, 7290 Støren	May-britt.aas@midtre-gauldal.kommune.no	72 40 30 63
16.	Nord-Fron	Terje Abrahamsen, miljøvernrettleiar, Plan- og næringsavd.	Nord-Fron kommune, Postboks A, 2639 Vinstra	terje.abrahamsen@nord-fron.kommune.no	61 21 61 00
17.	Oppdal	Kari Simonsen, leder. Enhet kultur	Oppdal kommune, Inge Krokansv. 2, 7340 Oppdal.	kari.simonsen@oppdal.kommune.no	72 40 15 10
18.	Orkdal	Olav Grevskott, kulturkonsulent Kultur og Fritid	Orkdal kommune, Postboks 83, 7301 Orkanger	olav.grevskott@orkdal.kommune	72 48 30 00
19.	Os	Øistein Buraas, virksomhetsleder kultur/landbruk/tekn/miljø	2550 Os i Østerdalen	oistein.buraas@os.kommune.no	62 47 03 08
20.	Oslo	Kristine Reiersen, arkeolog	Byantikvaren i Oslo Postboks 2094 Grünerløkka 0505 Oslo		23 46 02 67
21.	Rendalen	Toril Andreassen, kultursjef, kultur	Rendalen kommune, 2485 Rendalen	toril.andreassen@rendalen.kommune.no	62 46 85 00
22.	Rennebu	Astri Snildal, kultursjef	Rennebu kommune, 7391 Rennebu	astri.snildal@rennebu.kommune.no	72 42 81 67
23.	Ringebu	Øyvind Myhrsveen, kulturkonsulent	Ringebu kommune, 2630 Ringebu	oyvind.myhrsveen@ringebu.kommune.no	61 28 31 09
24.	Ringerike	Jan Berg, kulturleder	Ringerike kommune, Serviceboks 4, 3504 Hønefoss	grethe.tollefsen@ringerike.kommune.no	32 11 74 00
25.	Ringsaker		Postboks 13, 2381 Brumunddal	postmottak@ringsaker.kommune.no	62 33 50 00
26.	Sel	Mette Josten, kulturkonsulent, utviklingsseksjonen	Sel kommune, Botten Hansensgt. 9, 2670 Otta	mette.josten@sel.kommune	61 70 07 00
27.	Selbu	Siv Berggård, kulturkonsulent, Selbu kommune	Selbu kommune, Rådhuset, 7580 Selbu	siv.berggard@selbu.kommune.no	73 81 67 00
28.	Skaun	Anders By, teknisk kontor og Mary Ann Hoset kulturkonsulent kulturadministrasjonen	Skaun kommune, 7353 Børsa	anders.by@skaun.kommune.no mary.ann.hoset@skaun.kommune.no	72 86 72 00
29.	Skedsmo		Skedsmo kommuneJonas Liesg. 18, Postboks 313, 2001 Lillestrøm	skedsmo.kommune@skedsmo.kommune.no	66 93 80 00
30.	Snåsa	Solfrid Løvhaugen, landbruk	Snåsa kommune, Sentrum, 7760 Snåsa	solfrid.lovhaugen@snasa.kommune.no	74 13 82 76

31.	Stange	Terje Moshaug, virksomhetsleder i kultur og fritid	Stange kommune, Rådhuset, 2335 Stange	Terje.moshaug@stange.kommune.no	62 57 36 45
32.	Steinkjer	Gunnar Vorum	Steinkjer kommune, Serviceboks 2530, 7729 Steinkjer	gunnar.vorum@steinkjerkommune.no	74 16 92 26
33.	Stjørdal		Stjørdal kommune, Postboks 133, 7501 Stjørdal	postmottak@stjordal.kommune.no	74 83 35 00
34.	Sør-Fron	Trond Halle	Sør-Fron kommune, Postboks 38, 2648 Sør-Fron	trond.halle@sor-fron.kommune.no	61 29 91 54
35.	Sørum	Ida Johre, kultursjef	Sørum kommune, Pb 113, 1921 Sørumsand	ida.johre@sorum.kommune.no	63 82 53 42
36.	Tolga	Eivind Moen, kultursjef, kulturavdelingen	Tolga kommune, kulturavdelingen, 2540 Tolga	eivind.moen@tolga.kommune.no	62 49 65 14
37.	Trondheim		Trondheim kommune 7004 Trondheim	postmottak@trondheim.kommune.no	72 54 00 00
38.	Trysil	Roar Vingelsgaard, KIS-leder	Trysil kommune, Storvegen 5, 24240 Trysil	roar.vingelsgaard@trysil.kommune.no	62 45 77 00
39.	Tydal	Jostein Mollan	Tydal kommune	jostein.mollan@tydal.kommune.no	73 81 59 00
40.	Tynset	Jon Ole Hokstad, kultursjef/Kulturtjenesten	Tynset kommune,	jon-ole.hokstad@tynset.kommune.no	
41.	Ullensaker	Knut Erik Hamberg, seniorrådgiver/ Kulturenheten	Ullensaker kommune, Rådhuset, 2051 Jessheim	knut.erik.hamberg@ullensaker.kommune.no	66 10 81 81/ 91 56 91 61
42.	Verdal	Georg Sørmo, sekretær	Verdal kommune, 7650 Verdal	georg.sormo@verdal.kommune.no	74 04 85 28
43.	Vestre Toten	Geir Sollie, leder Kultur og fritid, Kultur og fritid	Vestre Toten kommune, Kultur og fritid, Postboks 84, 2831 Raufoss	geir.sollie@vestre-toten.kommune.no	61 15 33 00
44.	Østre Toten	Kjersti Krageberg, kulturkonsulent / kulturkontoret. Skal i løpet av våren 2005 legges over til miljøvernkonsulenten i kommunen.	Østre Toten kommune, pb. 24, 2851 Lena	kjersti.krageberg@ostre-toten.kommune.no	61 14 15 00
45.	Øyer	Anne Hagen, plan- og miljørådgiver - planavdelingen	Øyer kommune, 2636 Øyer	anne.hagen@oyer.kommune.no	61 27 45 20

Regional forvaltning

Fylke	Kontaktperson	Adresse	E-post	Tlf
Akershus	Ole Grimsrud, rådgiver arkeologi, avd. for regional utvikling, sentraladm.	Akershus fylkeskommune, Schweigaardsgt. 4, 0185 Oslo	ole.grimsrud@akershus-f.kommune.no	22 05 56 20
Buskerud	Inger Liv Gøytil Lund, kulturvernleder, Utviklingsavdelingen	Buskerud fylkeskommune, Fylkeshuset, 3020 Drammen	inger-liv.goytil-lund@bfk.no	32 80 86 68/ 90 76 42 06
Hedmark	Hans Chr. Gjerlaug, seksjonssjef, MUA og Tone B. Wabakken, naturvernkonsulent, MUA	Fylkesmannen i Hedmark, PB 4034, 2306 Hamar	tone.wabakken@fm-he.stat.no	62 55 11 66
Nord-Trøndelag	Fylkesmannen i Nord-Trøndelag, miljøvernavdelingen Fylt ut skjema: Kolbein Dahle, Nord-Trøndelag fylkeskommune	Fylkesmannen i Nord-Trøndelag, Statens Hus	postmottak@fm-nt.stat.no kolbein.dahle@ntfk.no	74 16 80 00
Sør-Trøndelag	Rut Helene Langebrekke Nilsen arkeolog - konservator	Sør-Trøndelag fylkeskommune	Rut.Nilsen@stfk.no	73 86 64 99
Oppland	Kari Møyner, konservator, Oppland fylkeskommune	Oppland fylkeskommune, Serviceboks, 2626 Lillehammer	kari.moyner@oppland.org	61 28 90 00

VEDLEGG II REFERAT FRA SAMTALER

Arne Bakken, pilegrimsprest i Hamar bispedømme
Telefonsamtale 17.11.04

Arne Bakken var ansatt som pilegrimsprest i Den norske Kirke, Nidaros bispedømme fra 1993 til 1998. Fra 2003 har han vært ansatt som pilegrimsprest i Hamar Bispedømme.

Arne Bakken får mange henvendelser fra både enkeltpersoner, grupper, lag og foreninger vedrørende Pilegrimsleden. Han reiser mye rundt i bispedømme og holder foredrag og informerer. Han har vært i alle 10 prostiene og mener at temaet Pilegrimsleden og pilegrimsvandring egner seg flott i undervisning, bla fordi Pilegrimsleden kan ha en vid tverrfaglig vinkling; med religion, sang, klær, historie med mer. Pilegrimsleden brukes i dag aktivt i skolen gjennom Den kulturelle skolesekken og i KRL-faget. Bakken har utfordret alle skoler til å gripe fatt i temaet. I dag gjør 1/3 av alle skolene i bispedømmet noe i forhold til Pilegrimsleden.

Pilegrimsleden blir også brukt i en flerkulturell kontekst. Bakken viser til en skolevandring i Os med fem forskjellige religioner/kulturer. I alle prostier i Hamar bispedømme brukes i dag Pilegrimsleden aktivt i konfirmasjonsundervisningen, både til konkrete vandringer og som en metafor og som et utgangspunkt for samtale. I kirkelig sammenheng blir Pilegrimsleden brukt svært ofte, da også biskopen er spesielt interessert. Bakken viser også til at det er samarbeid med kirken i andre nordiske land vedrørende pilegrimsvandring. En pilegrimsstafett "100-åring på vandring" planlegges i forbindelse med 100-årsjubileet i 2005 og markeringen av unionsoppløsningen 1905. En rekke vandringer med fokus på ulike temaer er planlagt.

Pilegrimsvandringen kan sees i sammenheng med andre menneskelige behov for å gi uttrykk for det som er viktig og kjært for dem. Bakken viser til lystenning ved død, som startet opp ved kong Olavs bortgang og er i dag et kjent fenomen ved for eksempel trafikkofre. Her viser folk følelser i det offentlige rom, viser åpenhet. Bakken mener at dette ikke er middelalderens nostalgi (som enkelte hevder), men et grunnleggende menneskelig behov som kommer til uttrykk. I vår tid har vi ofte intellektualisert reaksjoner, og ikke hatt tradisjon på å vise dem. Gjennom pilegrimsvandring kan vi mennesker bli utfordret til å tolke våre liv, gjennom å bruke kroppen åpner vi opp veier til erkjennelse og gjør oss mer mottakelige for inntrykk.
.
Arne Bakken er opptatt av at innholdet i og bruk av pilegrimsleden lett kan bli fundamentalistisk. Pilegrimsleden må ikke gjøres til en "hellig ku", men åpenheten må bevares. Folk skal gå på sine egne prinsipper. Det er ikke bare én fortolkning. Når Bakken leder folk på pilegrimsvandring er han opptatt av at man skal gå *med* folk, gå ved side av og *ikke foran*. Man går mot et mål. Pilegrimsleden gir rom for livstolkning, som mennesker i dag. Det er ikke et frieri fra kirkens side, men folk skal gjøre noe for seg selv.

Den keltiske tradisjon kan i følge Bakken gjerne trekkes mer aktivt inn i pilegrimstanken, slik det nå gjøres i Valdres hvor den keltiske tradisjon og påvirkning fra vest kan ha vært sterk.

Bakken presiserer noen viktige momenter i forhold til pilegrimsleden; den kan gi rom for/åpne muligheter for en grunnleggende livstolkning, det er viktig å ha åpenhet og det er ikke bare én måte å være pilegrim på. Han konkluderer med at det er "liv laga" for Pilegrimsleden framover!

Rolf Synnes, pilegrimsprest i Nidaros bispedømme
Telefonsamtale 03.11.04

Rolf Synnes har i et år vært ansatt som pilegrimsprest i Den norske kirke, Nidaros bispedømme. Han tar i mot en rekke henvendelser, både på telefon, e-post og i direkte møte med pilegrimene.

Synnes inntrykk av utviklingstendenser er at det kommer flere og flere henvendelser, spesielt fra utlendinger. Han mener at en av årsakene er at Caminoen i Spania (ruten til Santiago de Compostella) nå er "full". Folk i Sør-Europa ser seg om etter noe eksotisk, noe mer "urørt". Synnes mener at presset på leden mot Nidaros vil øke i årene framover.

Rolf Synnes har selv gått større deler av leden i Norge. Han har gått fra Oslo til Trondheim. Både gjennom egne erfaringer og tilbakemeldinger fra andre, understreker han at deler av leden fungerer godt, mens andre strekninger fungerer dårligere. Dette gjelder spesielt i forhold til overnattingsmuligheter.

Den største svakheten og minimumsfaktoren her i Norge er i følge Synnes at Pilegrimsleden ikke er på nettet. Han får mange henvendelser om dette. Digitale kart, med overnattingssteder etc bør legges inn. Det bør være en internasjonale side og med linker til andre pilegrimsleder. Tenk interregionalt. Den svenske kirken ser et stort potensial i bygdeutvikling i forbindelse med leden. Men man må ikke reklamere for noe som ikke finnes! En idé er å "reklamere" spesielt for de strekningene som fungerer godt, både med tanke overnattingssteder, merking, skjøtsel etc. Dette kan virke motiverende for andre deler av leden.

Strekninger kan oppleves forskjellig av hvem som vandrer og i forhold til hvilket mål man har. Rolf Synnes mener at det ble tatt for lite hensyn til den som skal vandre langt når leden ble anlagt. Det er forskjell å bruke leden lokalt som en fin turvei, i forhold til vandreren som går langt, - de bryr seg ikke så mye om å bli ledet bortom diverse severdigheter – men vil fort fram. Langvandrere er gjerrige på kilometerne! Sunnes trekker her fram Gudbrandsdalen, som han selv opplevde som en tøff vandring (spesielt i regnvær), hvor en flere ganger beveger seg høyt oppe i lia for så å gå ned og opp igjen, til og med å gå stykkevis mot sør. Han har også fått tilbakemeldinger fra mange andre som har hatt samme opplevelsen. Det er viktig med kvalitetssikring av merking.

Rundt Olsok er det stor aktivitet, med Olavsvake. I Trondheim har de en pilegrimsstue i den travleste sesongen. Her kan man treffe andre pilegrimer og få seg mat, med frivillig betaling. Synnes jobber med å få mottaket godt nok. Dersom han har anledning og blir varslet i tide, går han å møter folk som kommer gående. Synnes opplever dette som veldig positivt og at folk setter stor pris på. Det er også et herberge i juli/ august, - en skole som fungerer som overnattingssted for pilegrimer.

Synnes sitt mål er at Trondheim må bli et godt sted å komme til. Det betyr så mye hvordan man blir tatt i mot. Målet er et pilegrimssenter der pilegrimen blir tatt fysisk godt imot.

Hans Jacob Dahl, prest i Dovre kommune
Telefonsamtale 03.11.04

Hans Jacob Dahl var aktivt med på tilretteleggingen av Pilegrimsleden i Dovre kommune i 1997 og har arbeidet som pilegrimsprest i flere år. Han er nå tilbake i sin faste stilling som prest i Dovre, men har i tillegg fortsatt et stort engasjement i forhold til pilegrimsvandring. I sitt arbeid gjennom så mange år, har han derfor en unik kunnskap om *bruk* av leden.

På spørsmål om hvordan han ser på tendenser i bruken av Pilegrimsleden, svarer han at han opplever antall vandrere som relativt stabilt siden 1997, men med noe økning. Det er litt nedgang i *grupper* som går, men en økning av enkeltpersoner. Dahl mener det er en klar økning av utlendinger som går. Han merker også en betydelig økning av henvendelser fra utenlandske interesserte.

Hans Jacob Dahl får en rekke henvendelser og spørsmål vedrørende Pilegrimsleden. Han påpeker at det ikke er noen formelle steder å henvende seg. I dag er det kun pilegrimsprestene Arne Bakken og Rolf Synnes som må svare. Dette er et klart savn og svakhet for bruk.

Dahl har i alle år hatt mange skoleklasser og andre grupper – holdt foredrag og vandret. Han kjenner til at skoleklasser bruker Pilegrimsleden

De siste fem årene har han hatt befatning med 100-200 elever ved folkehøyskoler som hver høst har gått hatt en ukes vandring/opplegg ved å gå fra Eysteinkirken (hvor Dahl har hatt en innledning) og videre til Nidaros.

Dahl mener at Pilegrimsleden har et stort potensial internasjonalt, dersom det legges opp til bedre informasjon. Informasjonen kan være relativt enkel.

Dahl peker på de mange aktørene som er på banen i forhold til Pilegrimsleden, og at det er viktig at direktoratene tar den lederrollen de én gang hadde, men som har vært fraværende siden 1998. Han påpeker viktigheten av at alle aktører samles fysisk med jevne mellomrom, for eksempel annet hvert år, får snakket sammen, utvekslet erfaringer og får klare retningslinjer.

Eivind Luthen, leder av Pilegrimsfellesskapet St. Jakob
Referat fra telefonsamtale 17.11.04 + ytterligere kommentarer skriftlig fra Luthen

Eivind Luthen er leder for Pilegrimsfellesskapet St. Jakob, Norge som er en ideell forening. Foreningen som ble grunnlagt i 1996 for å samle mennesker med interesse for pilegrimsvandringer, har ca 900 medlemmer.

Luthen har lang og bred erfaring med hvordan pilegrimsvandring til andre pilegrimsmål foregår, spesielt i Spania og Frankrike. I 12 år har han arbeidet med pilegrimsvandring, både konkret og tankemessig. Han har et stort internasjonalt nettverk. Pilegrimsveien fra Oslo-Hamar, fra Tønsberg-Oslo og fra Halden til Oslo er merket/blir merket etter initiativ fra Pilegrimskontoret.

Luthen er opptatt av *hva* pilegrimsledene i Norge skal være. En pilegrimsled er ikke bare en "underholdningsvei" men også en metafor. Det skal være et åndelig rom, noe å strekke seg etter, - som et dikt, en drøm, en meningsfull måte å vandre på. Vi er ikke all pilegrimer. Essensen er oppbrudd, vandring og et mål. Han ønsker at leden skal tilrettelegges bedre for langdistansevandreren og mindre ha mindre fokus på lokalt bruk. Erfaringer viser at dersom en pilegrimsled fungerer for langdistansevandreren, fungerer den for all annen bruk også.

Pilegrimsvandring er et klart økende fenomen i Europa. Til mål som Santiago de Compostela kommer mange tusen pilegrimer hvert år. Dette har stor synergieffekt i Spania. I normalåret går ca 35-40.000 pilegrimer til Santiago – antallet øker med ca 10 prosent i året. Det går langt flere nordmenn på de spanske veiene enn i Norge. Statistikken fra Pilegrimskontoret i Santiago forteller at nordmenn ligger på 11 plass i antallet pilegrimer. Under det siste helllige året kom 200 000 pilegrimer og 8 millioner turister til Santiago. Pilegrimen har stor symbolverdi og han oppfattes mye mer positivt som fenomen enn turisten. I Nord-Spania var det for 10-15 år siden mange små steder som var fraflyttet. I dag bidrar pilegrimsleden til levende landsbygder, med overnatting, mat, etc. Og ikke minst har bygdene fått en større kulturell og åndelig selvforståelse. Det har bl.a. medført til et mer levende kirkeliv.

Det må være en høy standard på veien som bærer preg av en internasjonal felles forståelse. I andre land gjennomsyrer arbeidet med pilegrimsleden innenfor mange instanser som departementer, lokale pilegrimsforeninger, historielag, menigheter, næringsforeninger og turistkontor. Arbeidet har et perspektiv som både er lokalt, regionalt, nasjonalt og internasjonalt. Til sammen fremmer dette vandringen og det er blitt en suksess. I Norge derimot har arbeidet med pilegrimsveien kun hatt lokale perspektiv, og bærer preg av navlebeskuelse.

Eivind Luthen får mange henvendelser fra privatpersoner i sommersesongen. Det er mange praktiske spørsmål som stilles. Det er ikke så mange henvendelser fra utledninger. Han "fraråder" normalt utlendinger å komme til Norge, men sier samtidig at det er flott å gå her hvis man tar forholdene som de er. Han forklarer med at Norge mangler pilegrimstradisjon og det er vanskelig å finne fram. Det er nødvendig å bygge opp en egen kultur omkring den norske pilegrimsveien, en kultur som både er særnorsk men som samtidig spiller på lag med den europeiske pile grimstradisjonen. De som i dag gjennomfører turen er spesielt kvalifiserte pilegrimer med lang erfaring fra utenlandske pilegrimsveier. De fleste er svært fornøyde, men alle har alvorlige innsigelser på merking, veivalgene og overnattingsprisene på herbergene.

Ved andre pilegrimsmål er det et metningspunkt nådd i forhold til antall vandrere. For å ikke slite ned stiene og bli en belastning på bygdene bør det kanskje innføres kvotesytemer i Norge. Kanskje kommer den tida man må stille seg på liste, - i år er det ikke plass, mens om to år, kan du få gå her. Eivind Luthen Han synes det er vanskelig å anslå hvor mange som går hele leden, men antyder at det er få – kanskje opp til 30-50 vandrere per år. Utlendingene dominerer langvandringen i Norge. Han mener det er lite av langdistansevandring i forhold til lokal bruk. Luthen er ikke opptatt at det skal være så mange som går. Det viktigste er ikke antallet, snarere "kvalitet", at de som går gir veien et innhold.

Mange steder løper leden løpsk og særlig i Gudbrandsdalen der den tar store og tunge omveier. At man la leden ut av Oslo gjennom Bærum er uforståelig og kan ikke forsvares. Her må Riksantikvaren ta ansvar og rette opp feilgrepene.

Ruten fra Hjerkinn Fjellstue til Kongsvold og videre langs motorveien ned til Vårstigen er også uforstålig. At man går på et farlig konstruert tråkk langs en motorvei i Norges fineste nasjonalpark er et elendig påfunn og kan ikke forsvares. Ruten burde ha gått fra Hjerkinn Fjellstue mot Bekklægeret og derfra til Ryphusan. Dette alternativet er trygt, effektivt og naturvakkert.
Andre steder langs ledene er det elendig merking. Stolper er ramlet ned og merker er borte/stjålet. Retningslinjer peker mot (usynlige) fortidsminner langt unna. Det er mange steder man ikke finner fram.

Vi bør nå se på *hva* som fungerer og hva som *ikke* fungerer! Hvordan oppleves for en utlending som ikke kan språket og ikke er kjent i det hele tatt. Intervju langdistansepilegrimen om hvordan han/hun opplever turen/merkingen. Luthen har supplert eksisterende merking med gulmaling mange steder på Østlandet. Det må være en mål at merkingen blir så god at man ikke trenger å se i guideboken hele tiden, som i dag. Viktig realitet; alle bør ta ha med seg noen merker når de går, - da hadde det fungert. Frankrike har det beste merkesystemet. Luthen er enig i at merking bør være ensartet, men har også sans for en frodig mangfoldighet, man må ikke være puritanske. I Spania og Frankrike sliter man med å opprettholde merkingen. Kvalitet etterstrebes, men fine merker stjeles. Luthen får en designer til å lage et utkast til ny merking i Norge, - en syntese av det norske og det franske.

Pilegrimsvandringen bør ha preg av å være en "rites de passage" dvs at "start", "vandring" og "mål" er forstått og markert. I kirkelig sammenheng er mye blitt bra i Trondheim det siste året, men i Hamar skjer lite, og Oslo har ingen arbeidet med vandringen. I forhold til all sytingen fra distriktene og bondenæringen om manglende næringsmuligheter, er det påfallende lite initiativ i forhold til pilegrimsveien.

Vi må jobbe på sikt, være stayere. Vi kan ikke regne med at arbeidet skal bære frukter så fort. Etterlyser lokalt engasjement, både fra bygdene men også fra myndigheter sentralt. Riksantikvaren har ikke fulgt opp, heller ikke direktoratet for naturforvaltning. Det er åpenbart at de nevnte instanser mangler både vilje og kompetanse til å arbeide med pilegrimsveiene. Men det er mulig at myndighetene sentralt ikke skal arbeide med dette, snarere bør det overlates ideelle krefter som pilegrimsforeningen, som beviselig har gjort mest i denne sammenheng. Pilegrimsleden har et stort kulturelt og åndelig potensial. Den kan bidra til at bygdene blir bedre å bo i. I bygde-Norge skal folk følge at det er *deres* vei. Tenk framover med et åpent sinn! Vi er så få her i Norge. Vi trenger å samarbeide, det er en forutsetning om pilegrimsveiene i Norge skal få en fremtid, eller om den bare ble et lite blaff. Mye tyder dessverre på det siste, avslutter Luthen.

Gudmund Restad, vandret fra Oslo til Trondheim sommeren 2004
Telefonsamtale 17.11.04

Gudmund Restad gikk fra Oslo til Trondheim sommeren 2004. Han startet turen alene men traff et ektepar fra Slovenia som han hadde følge med det meste av turen. Han brukte 25 dager på turen.

Det var en flott tur med fantastiske naturopplevelser. Men turen var slitsom. Han bruker begrepet "tortur" i forhold til å gå pilegrimsleden i Spania. De hadde sekker på ca 20 kg, inkludert telt og annet overnattingsutstyr. Halvparten av nettene sov han i telt.

Restad brukte to guidebøker; Kollandsrud (1997) og ikke minst Raju (2001). Ut i fra bøkene var det ofte vanskelig å beregne hvor lang tid man ville bruke på strekninger.

Flere ganger kom han og følget på avveie. Det var for dårlig merket. Spesielt i Gudbrandsdalen går pilegrimsleden mye opp og ned, og er slitsom for langdistansevandrer. Andre steder, som over Dovre, var både traseen og merkingen veldig bra.

Notat om pilgrimsleia sommeren 2004 av Gudmund Restad, 6570 Smøla

Man er helt avhengig av å ha med seg og stadig lese rutebeskrivelsen i boka "PILGRIM ROAD TO NIDAROS" av Alison Raju.

- Enkelte plasser i Oslo (Fyrstikktorget bl.a.) var merkinga noe vanskelig å finne.
- Langs Nitelva nær Hellerudsletta fant jeg ingen merker.
- Lett terreng og stort sett god vei/sti gjennom Romeriksbygdene, men noe dårlig merking enkelte steder.
- Leia gikk gjennom en stor åker like før Frogner kirke.
- Dårlig merking nær Miklagard golfbane (Kløfta) – måtte gå gjennom en stor åker like før Ullensaker kirke.
- Dårlig merking nær Gardermoen gjorde at jeg kom ut av leia og var på avveie i ca. 1 time før jeg kom tilbake til leia ved Ola-løkka fotballbane.
- Vanskelig med merking ved Blikkeng (et ubetydelig veikryss).
- Videre finner jeg fram, men er helt avhendig av rutebeskrivelsen i Rajus bok.
- Fra Langset kirke følger leia stier som er svært godt merket forbi Fløyta og fram til Lysjøen. Derfra er merkinga litt forvirrende (to merkefarger) i Stange.
- Kom litt ut av leia v ed Hestnesgårdene - før Espa.
- Deretter stort sett enkelt fram til Hamar, men jeg kom litt feil i byen etter besøket på Domkirkeodden og Hedmarksmuseet.
- Neste store problem med merkinga er ved Mjøsbrua hvor mange stier og lite merking førte meg på avveie nesten fram til Tolvsteinringen.
- Etter grensa mellom Hedmark og Oppland var leia dårlig merket og ryddet etter at vi passerte Hindklev gård, mens alt var i orden på Hindklevs egen eiendom.
- Dårlig merking og ingen stirydding når man kommer ut av Lillehammer.
- Litt før Øyer går leia opp i dalsidene øst for Lågen og går mye opp og ned på veier og stier i mange mil – mye av Gudbrandsdalen. Det medfører unødvendig mye "klatring" – også opp til høyder hvor pilgrimene i sin tid neppe gikk. Enkelte steder er stier ikke ryddet og merkene revet ned (av beitende dyr?)
- Kom flere ganger ut av leia på turen nordover Gudbrandsdalen.
- Andre steder, for eksempel langs Tjodvegen er merkinga fin og leia god.
- Litt uklar ruteskrivelse før Skar (nær Vinstra).
- De første km. Etter Tokse gård var mye av merkinga revet ned/borte og leia vanskelig å finne – mye spørring.

- Klatring i ur med sleipe steiner i stiene øst for Sjoa.
- Fra Otta, forbi Sel og Jørundgård og nordover til Dovre var det gode veier og stier som var fine å gå på Fra Dovre – over fjellet – til Oppdal følger leia stort sett Gamle Kongeveg (fra Budsjord). Stiene er kjempeflotte og merkinga ypperlig – rene fornøyelsen.
- Overnattet i Ryphusan Refugiment innerst i Vinstradalen. Det skulle vært flere slike flotte overnattingsmuligheter langs leia.
- Fra Oppdal var leia grei og fin å gå. Første problem var like etter kryssinga av Orkla nær St. Olavs Jernverk ved foten av Berkåkbakkene, der manglende eller usynlig merking førte meg litt på avveie – kom for eksempel ikke inn på natur- og kulturstien ved naturresevatet der.
- Fikk vanskeligheter med å finne Jorlia gård på grensa mellom Rennebu og Meldal på grunn av at merket ved gårdsveien var helt skjult i tett kratt og bak en gammel postkasse som var støttet opp foran merkestolpen.
- I Meldal fikk jeg problemer like ved Orkla – før den gamle husmannsplassen ved Ulberget – fant ingen merking.
- Neste problem oppstod i Buvika hvor merking mangler ved det nye veianlegget og hvor pilen (Pilgrimsleia) som viser at leia går oppover Brekka er borte. Ingen av de mange veiene oppover Brekka er merket, man går seg lett fast.
- På begge sider av Gaula mangler enkelte merker – eller de er vanskelig å finne.
- I Granåsen-området var merkinga enkelte plasser litt mangelfull/vanskelig å finne, men stort sett gikk det meste fint gjennom bymarka.

VEDLEGG III Notat fra Lillehammer kunnskapspark ved Nina Vaage og Gunhild Eikerol, 02.12.04

Pilegrimsleden som reiselivsprodukt.
Lillehammer Kunnskapspark ble av reiselivsnæringen i Hedmark og Oppland oppfordret til å arbeide med Pilegrimsleden som Reiselivsprodukt. Dette ut i fra et potensial med unike natur-, kultur- og historiske opplevelser Pilegrimsleden representerer, og som etterspørres i stadig større grad både fra det nasjonale og det internasjonale markedet.

Forprosjektet for Pilegrimsleden som reiselivsprodukt startet høsten 2003, og ble i vesentlig grad finansiert gjennom Oppland Fylkeskommune. Etter hvert er prosjektet blitt finansiert både gjennom Innovasjon Norge og private finansieringskilder.

Lillehammer Kunnskapspark´s mandat gikk ut på å teste interessen blant reiselivsnæringen om å gå sammen i et felles markeds- og salgsapparat med Pilegrimsleden som fyrtårn. Er interessen positiv, arbeides det videre med et fremtidig drifts-/koordineringsapparat for Pilegrimsleden som Reiselivsprodukt .

En styringsgruppe for prosjektet ble nedsatt med representanter fra Kirken, Hedmark og Oppland fylkeskommune, Reiselivsnæringen (overnatting og reiselivslag), Lillehammer Kunnskapspark. Sekretariatet ivaretas av Lillehammer Kunnskapspark.

En felles markedssatsing for Pilegrimsleden som Reiselivsprodukt, vil i hovedsak dreie seg om en webside i form av en turplanlegger med kart, informasjon om transport til og fra hovedinnfallspotene til Norge og i Norge, arrangementer, severdigheter, overnatting, eksisterende ferdigpakkede turer med guide, konkrete pakketurforslag og nyttig informasjon, samt gjennomføring av markedstiltak mot prioriterte markeder.

Det er avholdt møter med alle overnattingsbedrifter og reiselivslag som ligger langs leden, i Oppland og Hedmark, for å teste interessen for prosjektet, i tillegg til at også kommunene ble orientert om arbeidet.

Det er i vesentlig grad små og mellomstore bedrifter som ligger langs leden (Hamar, Lillehammer og Gjøvik har flere kategorier), disse har begrenset med ressurser, men er positive til å delta i en felles markedssatsing under forutsetning av at leden blir ryddet og skiltet på en slik måte at vandreren finner fram, får en positiv opplevelse, i tillegg til at det foreligger en garanti for det fremtidige vedlikeholdet.

Det er også avholdt informasjonsmøter med Oppland og Hedmark Fylkeskommuner, Sogneprest Hans Jacob Dahl på Dovre, Domprost og Pilegrimsprest i Trondheim, representanter for Innovasjon Norge og Norsk Kulturarv. Holdningen til prosjektet er positiv fra alle parter. Riksantikvaren, Direktoratet for Naturforvaltning og Miljøverndepartementet ble kontaktet og informasjonsmøte er avholdt.

Etter oppfordring fra både det offentlige og fra Innovasjon Norge, utvidet Lillehammer Kunnskapspark forprosjektfasen til å gjelde hele leden fra Oslo til Trondheim.
Dette arbeidet startet i 2004, og det er avholdt møter med alle reiselivslag langs Pilegrimsleden mellom Oslo og Trondheim. Også her er holdningen positiv til å delta i en felles markedssatsing.

På sensommeren 2004 ble det tatt kontakt med DNT som en mulig fremtidig drifter/koordinator av markedsapparatet for Pilegrimsleden som Reiselivsprodukt.
Kontakten er fulgt opp med nytt møte med de fleste berørte avdelingskontorer i DNT.
DNT er positive til å gå videre i en dialog med Lillehammer Kunnskapspark,
Framdrift:
Lillehammer Kunnskapspark vil om kort tid være klare til å gå over i handlingsfasen for prosjektet. Dette forutsetter imidlertid at den offentlige forvaltningen som er ansvarlig for selve produktet Pilegrimsleden, kan garantere for den fremtidige kvalitet og tilgjengelighet av produktet. Det er ikke

mulig å verken markedsføre eller selge en vare når man ikke kan garantere for innholdets kvalitet, tilgjenglighet eller varighet.

I forbindelse med friluftsåret 2005, skal det både fra Kirken og Norsk Kulturarv gjennomføres guidede vandreturer langs Pilegrimsleden, og leden blir igjen et kjent begrep i markedet med forventet økt bruk.

Dette er positivt under forutsetning av at det finnes en garanti for kontinuitet og varighet. Er ikke denne til stede, vil det igjen bli nok en nedtur, der reiselivsnæringen som det fysiske vertskskap langs leden (overnattingsbedrifter og turistkontorer), må hjelpe vandrere som ikke finner frem, har gått seg bort, eller har en negativ opplevelse av et produkt som i utgangspunktet har så mye i seg,

Avklaringen om Pilegrimsledens framtid må avklares nå. Skulle det mot formodning ikke være mulig fra det offentliges side å garantere for fremtidig vedlikehold og tilgjengelighet for Pilegrimsleden, må dette bekjentgjøres slik at alle involverte miljøer blir informert og kan forholde seg deretter.

VEDLEGG IV Notat fra Norsk kulturarv ved Trude Lillevik 07.12.04

Stiftelsen Norsk Kulturarv og Pilegrimsutvalget i Nidaros inngikk i 2003 et samarbeid for å legge til rette for økt bruk og tilgjengelighet av pilegrimsvegene i Norge. Sommeren 2005 vil de i forbindelse med Friluftslivets År arrangere en langvandring til Trondheim og Nidarosdomen. Målet er å få folk til å gå alle pilegrimsvegene til Nidaros og delta på St. Jakobsdag der den 25. juli. Det vil bli sendt ut informasjon til alle kommunene om dette.

Norsk Kulturarv vil også bruke Ryddeaksjonen 2005 til fordel for pilegrimsvegene. Gjennom Ryddeaksjonen gis det tilskudd skoler, lag og foreninger for at barn og unge skal ta vare på et lokalt kulturminne. De vil i de aktuelle områdene oppfordre deltakerne til å rydde og vedlikeholde pilegrimsvegene, og i samarbeid med kommunen kartlegge og utbedre merkingen. Det vil også her bli sendt ut mer detaljert informasjon når aksjonen lanseres på nyåret.

VEDLEGG V Litteratur

Litteratur det vises til i teksten

Direktoratet for naturforvaltning
1994 Gamle veger og vegfar. Bruk – vern – vedlikehold. *DN-håndbok* 5 1994. Trondheim.

Direktoratet for naturforvaltning
1998 Prosjekt pilegrimsleden 1994-1997. Resultater og erfaringer. *DN-notat* 1998-2.

Kollandsrud, Mari
1997 *Pilegrimsleden til Nidaros*. Utgitt av Gyldendal Norsk forlag i samarbeid med Direktoratet for naturforvaltning og Riksantikvaren.

Raju, Alison
2001 *The pilgrim road to Nidaros: St. Olav's way: Oslo to Trondheim*

Riksantikvaren og Direktoratet for naturforvaltning
1998 *Håndbok for pilegrimsleden.*

Riksantikvaren og Direktoratet for naturforvaltning
1996 *Natur, kultur og tro i middelalderen.* Oslo.

Brosjyrer/hefter om pilegrimsleden, jfr spørsmål 8a

- Pilegrimsleden Bærum (Folder). Støttet av historielaget
- Pilegrimsleden fra Oslo gjennom Bærum til Bønsnes i Hole (Brosjyre)
- Pilegrimsleden gjennom Gran. Utgitt av Gran kommune, kulturkontoret i 1997.
- Pilegrimsleden i Dovre Utgitt 1997 og trykt opp i 2001.
- Pilegrimsleden i Rennebu 1997.
- Pilegrimsleden i Malvik Utgitt i 1997
- Pilegrimsleden over Toten. Østre og vestre Toten. Skrevet av Thor Østbye 1997.
- Far etter fedrene: Pilegrimsleden gjennom Skaun og Melhus. Skaun 1997.
- Pilegrimsleden i Hamar, Hamar 2003 Pilegrimsleden gjennom Stange og Hamar, 2004
- Pilegrimsleia gjennom Øyer og Tretten, 1997, Øyer kommune Brosjyre/kart: Pilegrimsleden gjennom Lillehammer, Fåberg, Øyer og Tretten, 2000, Lillehammer og Øyer kommuner. Kart: Turkart Øyer - Lillehammer, 1997, Statens kartverk, Lillehammer og Øyer kommuner, reiselivsnæringen
- Pilegrimsleia gjennom Fron. Utgitt 1998, Kai Myler AS, Ringebu.
- Pilegrimsleia, Oppdal kommune, 1997, Oppdal.
- Pilegrimsleden, Levanger kommune, Nord-Trøndelag Levanger 1997
- Pilegrimsleden - Ringerike kommune, Buskerud. ISBN 82-994027-0-0. Utgitt i 1996, Ringerike.
- Pilegrimsleden Hole kommune. Oslo 1995 - ISBN 82-993498-2-6
- Pilegrimsleia Megard-Stiklestad. Utgitt 1998
- Pilegrimsleden gjennom Lillehammer, Fåberg, Øyer og Tretten, år 2000. Fra Oslo til Nidaros. Pilegrimsleden gjennom Lillehammer.
- Pilegrimsleia -1997. Steinkjer, februar 1998. Pilegrimsleia - Megard-Stiklestad. Snåsa, Steinkjer og Verdal kommuner. II) Grong og Snåsa, juni 2003. Pilegrimsleia Gløshaugen - Åsa i Imsdalen. Gring og Snåsa kommuner. Nord-Trøndelag.
- Romboleden - pilegrimsleden gjennom Tydal, Selbu og Malvik 1997
- Pilegrimsleden - Selbu kommune 2000.

- Opplev Herjedalen, Neadalen og Malviks vakre natur i pilegrimenes fotefar, 1997.
- Pilegrimsleden gjennom Eidsvoll, 2003, Eidsvoll kulturkontor

Kart og beskrivelse fra den regionale forvaltningen:

- Pilegrimsleden gjennom Nord-Trøndelag, utgitt av Fylkesmannen i Nord-Trøndelag, 1997
- Pilegrimsleden gjennom Sør-Trøndelag, utgitt av Sør-Trøndelag fylkeskommune, 1997
- Pilegrimsleden gjennom Oppland, utgitt av Oppland fylkeskommune, 1997odkjente og tilrettelagte pilegrimsleder i Norge

Kulturhistoriske rapporter gitt ut av Oppland fylkeskommune, kulturvern.
ISSN 1500-5399

1996-1 Glitra Øyberget. Øvre Otta – ledningsnett. Konsekvensutredning. Kulturminner og kulturmiljø.

1997-1 Prosjekt Pilegrimsleden Oppland. Sluttrapport

1997-2 Tilstandsregistrering av skålgropristningar i Valdres 1994.

1998-1 300kv Øyberget – Vågåmo. Registreringer kulturminner og kulturmiljø.

2000-1 123 kv-ledning. Framruste – Ljomarberget. Registrering av kulturminner.

2000-2 Aurtandefeltet i Lesja kommune. Framlegg til skjøtselsplan og tilrettelegging. Rapport etter arkeologisk feltarbeid juni 1999.

2003-1 Kulturminner i nasjonalt verdifulle kulturlandskap. Tingelstadhøgda. Gran kommune i Oppland.

2003-2 Kulturminner i nasjonalt verdifulle kulturlandskap. Balke-Lillo, Østre Toten kommune i Oppland.

2003-3 Kulturminner i nasjonalt verdifulle kulturlandskap. Frya – Harpefoss. Sør-Fron kommune i Oppland.

2004-1 Skilting og tilrettelegging av kulturminner i Oppland. Prosjekt 2001-2003.

2004-2 Kulturminner i nasjonalt verdifulle kulturlandskap. Grimsdalen, Dovre kommune i Oppland

2004-3 Kulturminner i nasjonalt verdifulle kulturlandskap. Bøverdalen, Lom kommune i Oppland

2004-4 Kulturminner i nasjonalt verdifulle kulturlandskap. Nordherad, Vågå kommune i Oppland

2004-5 Pilegrimsleder i Norge. Statusrapport 2004. Resultater av en spørreundersøkelse. Oppland fylkeskommune i samarbeid med Riksantikvaren og Direktoratet for naturforvaltning.

Oppland fylkeskommune
Serviceboks
2626 Lillehammer

Tlf 61 28 90 00
e-post post@oppland.org
www.oppland.no